

Сумський державний університет
Навчально-науковий інститут права
Кафедра фундаментальної юриспруденції та конституційного права

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА: ЧАСТИНА II: ІСТОРІЯ ВЧЕНЬ ПРО ДЕРЖАВУ І ПРАВО

Хрестоматія

Для викладачів, аспірантів і студентів
спеціальності 081 “Право”

Суми
2023

Укладач
доктор юридичних наук, професор
В.В. Сухонос

Теорія держави і права. Частина II. Історія вчень про державу і право [Текст] : хрестоматія / [уклад. В. В. Сухонос]. – Суми, 2023. – 61 с.

Хрестоматія укладена відповідно до навчальної програми з курсу “Теорія держави і права. Частина II: Історія вчень про державу і право”. У книзі в наведені повнотекстові документи, розділи та уривки з праць видатних представників вітчизняної політико-правової думки з короткими даними про кожного з них. Усі тексти публікуються українською мовою.

Призначена для викладачів, аспірантів і студентів спеціальності “Право”.

© , 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ПЕТРО МОГИЛА.....	7
Требник.....	8
ЛЕСЯ УКРАЇНКА.....	35
Державний лад.....	36
ЄВГЕН КИРИЛОВИЧ МАРЧУК.....	44
Україна: нова парадигма поступу.....	47

ВСТУП

Реалії сучасної України потребують високоосвічених фахівців з достатнім фундаментом знань зі сфери юриспруденції, адже розбудова демократичної й соціально-правової держави все далі стає неможливим без високоосвічених юристів. І хоча рівень знань українських правників чимдалі стає все вищим, проте залишаються все ще прогалини в юридичній освіті більшості з них. Одна з них пов'язана з курсом “Історії вчень про державу і право”, який є органічною частиною “Теорії держави і права”.

На нашу думку, це пов'язано з тим, що вказаний курс опирається на значну кількість джерел, і більшість студентів має можливість знайомитися з першоджерелами лише фрагментарно. Зрозуміло, що це, до певної міри, дозволяє йому ознайомитись з певною думкою, але в цілому основна ідея мислителя зазвичай залишається поза увагою студента. Зазначена хрестоматія підготовлена з метою заповнити зазначену прогалину, адже джерело “без купюр” дозволяє дослідити цілісність твору у контексті історичної епохи.

Хрестоматія містить твори трьох авторів: Петра Могили, Лесі Українки та Євгена Марчука. Подібний вибір є не випадковим.

Петро Могила, по суті, був «хрещеним батьком» вітчизняної православної теології. Річ у тім, що теологія як наука про Бога, багато в чому стала передумовою сучасної науки, оскільки значна частина теологів в своїх «пошуках Бога» водночас робила наукові відкриття. У якості прикладу можна згадати М. Коперника, який був теологом, але залишився в історії астрономії в якості відкривача геліоцентричної моделі. Утім, подібна ситуація здебільшого була характерною для католицької версії християнства. Одним з небагатьох, хто намагався це змінити, був митрополит Петро Могила, який в своєму Києво-Братському колегіумі запровадив традиційну для Західної

Європи систему навчання – вивчалися «сім вільних наук» (граматика, риторика, діалектика, арифметика, геометрія, астрономія та музика). Фактично, успіх діяльності Петра Могили на цій ниві міг би сприяти формуванню потужної теологічної школи, але з православним забарвленням. Своєю чергою, подібна «православна теологія» могла б призвести до розвитку природничих наук, як це трапилося в Західній Європі. Отже, погляди Петра Могили на організацію влади є актуальними, оскільки дозволяють усвідомити цього мислителя як видатного українського енциклопедиста.

Щодо Лесі Українки, то вона, по суті, стала своєрідним втіленням епохи. Річ у тім, що ХІХ століття стало періодом, коли з'являється саме поняття «Україна». Взяття ж Ларисою Косач-Квіткою собі, в якості псевдоніму, «Леся Українка» було відгалуженням потужного світогляду, який склався на території сучасної України і отримав назву «українство». Виходячи з цього, можна стверджувати, що появи «Лесі Українки» стало втіленням українства, а її погляди на державу, поміж іншим, дозволяє краще усвідомити бачення держави, влади та права носіями української ідеї.

Не менш важливим уявляється й залучення до хрестоматії ідей, які сповідував відомий сучасний державний діяч України Євген Марчук. Ще задовго до запровадження в Україні елементів децентралізації та електронного урядування, подібні ідеї сповідували прихильники формування в нашій країні соціополісів. Фактично, подібні ідеї були альтернативою тій ситуації, що існувала в Україні на початку ХХІ століття, тобто погляди Є. Марчука були проявою своєрідної «альтернативної» політико-правової думки України.

Специфіка цієї хрестоматії полягає в тому, що, на відміну від більшості інших, певні першоджерела у ньому подаються або повністю (Леся Українка), або окремими розділами (Петро Могила, Євген Марчук). Це зроблено для того, щоб студент мав змогу ознайомитися з окремими ідеями повністю і скласти про них свою точку зору як про завершені твори.

Інша особливість хрестоматії полягає в тому, що більшість першоджерел у ній з самого початку подавались українською мовою, а тому в збірнику збережена стилістика та орфографія першоджерела.

У межах цілісного підходу щодо отримання освіти хрестоматія підготовлена відповідно до навчальної програми з теорії держави і права, зокрема, з його розділу, присвяченому історії вчень про державу і право. Укладач ставить своїм завданням ознайомити читача з українськими текстами першоджерел. Отже, ця хрестоматія призначається для самостійної роботи студентів та слухачів юридичних вузів, для підготовки до екзаменів, семінарських занять, для написання рефератів, курсових та наукових робіт з історії вчень про державу і право, а також з загальної теорії держави і права, конституційного права, державознавства та політології.

У цілому “Хрестоматія з теорії держави і права” є сучасним і своєчасним, таким, що відповідає навчальному курсу.

Петро

МОГИЛА

(1597-1647)

Політичний, церковний і освітній діяч, письменник, архімандрит Києво-Печерської лаври, екзарх Константинопольського патріарха, митрополит Київський, Галицький і всієї Русі, опікун і меценат Києво-Могилянського колегіуму та Київського Братського Богоявленського монастиря.

Походив зі старовинного молдавського боярського православного роду. Навчався у Львівській братській школі, в Замоїській академії (м. Замостя, Польща) та навчальних закладах Голландії, Парижу. Повернувшись до Речі Посполитої, служив у польському війську, брав участь у битвах під Цецорою (1620 р.) та Хотиним (1621 р.). Під впливом митрополита Йова Борецького обрав церковну кар'єру, прийнявши у 1625 році чернечий постриг у Києво-Печерській лаврі. У 1627 році висвячений на архімандрита Києво-Печерської лаври за підтримки Йова Борецького та впливових православних шляхетських родин. У 1631 році за духовним заповітом Йова Борецького Могила став членом Київського братства, його опікуном і фундатором, а також Київського братського Богоявленського монастиря і Київської братської школи. У 1632 році на основі об'єднання школи Києво-Печерської лаври та Київської братської школи створив колегіум за зразком єзуїтських навчальних закладів. Колегіуму, його учням і викладачам та монастиреві постійно надавав фінансову допомогу, скеровував учнів на навчання за кордон за свій кошт. Для потреб монастиря та колегіуму подарував власне село Позняки (нині житловий масив м. Києва). У 1633 році обраний митрополитом Київським, Галицьким і всієї Русі. Відбудовував храми, монастирі, створював навчальні заклади, впорядковував богослужбову практику, видавав богослужбову літературу.

Похований в Успенському соборі Києво-Печерської лаври.

У 1996 році у 400-річницю від дня народження Петро Могила був канонізований усіма 15 автокефальними православними церквами і прилучений до лику святих.

Є автором та укладачем 19 творів церковно-теологічного, полемічного, просвітницького, філософського та моралізаторського характеру.

Уривок з “Требника”, який має назву “Казання про владу” подається за джерелом: Петро Могила. Казання про владу [Текст] / Петро Могила // Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України : [наукове видання] / Валерія Михайлівна Нічик ; [відп. ред. Ю. В. Бадзьо]. – К. : Український Центр духовної культури, 1997. – С. 279–298.

“ТРЕБНИК”

КАЗАННЯ ПРО ВЛАДУ

що може зв'язувати і розв'язувати [гріхи], дану Христом Богом і сповіщену предивним видимим чудом, яке є явленим знаменням Істинної Церкви.

Неперевершений у славі Господь і Бог наш, Ісус Христос, творячи чудеса, прославив свою єдину Церкву, яка є істинно святою й прекрасною у правді, і предивним чином, навіть серед лиха й гоніння, – бо ж у них вона, як золото в горні, випробовується, – завжди прославляє. На цій істинній вірі, як на несхитній основі, за твердженням Апостола, повинна утримуватися Церква. Ніхто ж іншої основи покласти не може, крім тієї, що вже є, – Ісуса Христа і його Божественної обіцянки: «І на цьому камені заснувати Церкву мою», як це в Петровій сповіді: Ти є Христос, Син Бога живого, віддав Божественну свою силу і предивну владу апостолам, а через них і Церкві, її архієреям та ієреям, віддав також і можливість судити, що дана Йому від Отця. Коли ж, по воскресінні своєму, дихнув на учнів та апостолів і сказав: «Прийміть Духа Святого! Кому відпустите гріхи – відпустяться їм, кому ж затримаєте –

затримаються» (Йоан. 20, 22 – 23). Що може бути вище за ту владу, яку від Христа Бога й Нареченого свого має свята Східна Православнокатолицька Церква у своїх архієреях та ієреях. На небі вищий за всі сили тільки один Бог, – то ніхто ж інший не може відпускати гріхи – тільки Він один, а не князь світу цього, як про це говорить святий Золотоуст у книзі «Про священство» (у другому слові глави четвертої): «Не ангелам і архангелам Бог дав владу цю; на небі ж утверджено так: «Що на землі зв'яжеш, те буде зв'язане на небі; і те, що ти на землі розв'яжеш, те буде розв'язане на небі». Таким чином, мають владу зв'язувати й ті, хто володіє землею, але тільки тілесно. Цей же союз стосується насамперед духа й походить з небес, бо якщо ієреї щось зроблять внизу, на землі, те, звісно, сам Бог угорі творить. Що ж це інше, як не те, що вся небесна влада дана через ієреїв, бо він говорить: «Кому відпустите гріхи – відпустяться їм, кому ж затримаєте – затримаються». Яка влада може бути більшою за цю? Увесь суд віддав Отець Синові, бачу ж можливість судити, віддану ієреям від Сина.

Святий же Теофілакт говорить у книзі «На Йоана» (розділ 20): «Бачимо ми ієрейське достоїнство, котре є Божественним – Богу ж належить прощати гріхи». Отже, вшанувати їх належить, як Бога. Хіба ж вони не гідні цього? Завдяки Божому дару вони є служителями – і благодать діє через них, як через Валаамового осла. Не заборонено для дії благодаті інше достоїнство. Тому й через ієреїв дається благодать, що ми є вираженням суті.

Святий Діонісій Ареопагіт у своїй книзі про церковне священновладдя, у розділі сьомому, про архієрейську владу, що від Христа Бога дана, так повчає: «Священновладці мають силу відлучати, тому що через вуста їхні висловлюються божественні виправдання, і треба підкорятися їм не в безсловесному прагненні, а як всепремудрому боговладдю, подяку йому висловлюючи, – то і ті тайноначальним Духом спонукані витлумачувати і заслужено засуджених відлучати. Прийміть же, – говорить, – Духа Святого! Кому відпустите гріхи – відпустяться їм, кому ж затримаєте – затримаються».

І тому Божественне Одкровення від Пресвятого Отця відкрилося йому в таких словах: «Що ти на землі зв'яжеш, те буде зв'язане на небі; і те, що ти на землі розв'яжеш, те буде розв'язане й на небі» (Мат. 16, 19). Це ж дано й усякому священновладцеві, подібному до нього, Бога Синова, як такому, що пояснює виправдання, котре міститься в одкровеннях, і який, маючи владу, любих Богу приймає, безбожних же відмітає. Оскільки ж священне богослів'я, як заповідано, має саме дієву силу, то й не плоть і кров відкриває, а навчає Божественному розуму. То відлученому треба звертатися до ієреїв і до всіх священновладницьких сил, які відкривають те Божественне тайновладдя. І ці ж священновладці роблять як потрібно. Отже, тих, хто має джерело своєї дії від Бога, належить слухатися, бо Христос говорить: відкидаючи вас, мене відкидають. Тому ця влада духовна, бо вона тих, хто занепав у гріх і дійсно розкаявся, від гріха звільняє, надмірно ж розбещених і не покірливих, що у гріху й беззаконні перебувають, а також тих, хто не розкаявся, зв'язує. Але ж влада ця справді від Христа Бога, тому як щось ієреї розв'яжуть, то на небі це розв'язаним є, як щось на землі зв'яжуть, то й на небі це зв'язаним є; небо ж не цією людською владою підтримується, а Божественною силою, даною від Христа Бога; ніхто ж гріхи прощати не може, як передрікається, тільки один Бог. Через ієреїв своїх Христос Бог, сам наділений владою Духа Святого, розв'язує і зв'язує. Прийміть же Духа Святого, – говорить Він, – кому відпустите гріхи, відпустяться йому, та й інше: влада Духа Святого – в розв'язанні і зв'язанні, вона – Церкві обіцяний Ключ в образі святого Петра, – і дала тобі ключа від Царства Небесного. Тоді ж, після воскресіння, вирішив дати прообраз усього церковного священновладдя через десять з'єднаних воєдино Апостолів. Він же зауважував: «Небо перед тими, хто кається, відкривається; перед непокірливими і розбещеними, що перебувають у непокаянні, замикається». Тому цю духовну невидиму владу Христос, Господь і Бог наш, дає одній лише своїй святій, чистій і непорочній Нареченій, Православно-католицькій Апостольській Церкві. Тільки в ній одній гріхи

вірних, що впали в них після охрещення, таїнством покаяння через архієреїв та ієреїв розв'язуються й зв'язуються. У тій же самій істинній Церкві, котра є тілом Христовим, Христос, а не хто інший, є главою. Ця єдина церква є підпорою й утвердженням істини і Пречиста Діва (бо Вона пороку не має), що з єдиним чоловіком, Христом, заручена. А оскільки є певна різниця між неістинною і істинною Церквою, то про духовну силу й владу, яку дав їй Господь Бог, вічний її Наречений, предивним видимим знаменням чудово сповіщає. Єретичні й відступницькі зборища, які помилково називають себе Церквою Христовою, владу цю духовну мати не можуть, бо лише в істинній Православно-католицькій Церкві [виявляється] видимими чудесами справжня невидима влада, що від Христа дана й перед усіма постає явленою. Чудо ж це преславне справді було: коли найсвятіший патріарх та інші архієреї, владою цією, що від Христа їм дана, когось із тих, хто творив беззаконня й не покався, зв'яжуть і від Церкви відлучать, то тіло такого відлученого й духовно зв'язаного після смерті не зотліває і не руйнується, а кам'яніє, бубнявіє, наче тимпан, стає чорним, як вугілля, і в такому стані воно перебуває довічно.

Усі видимі чудеса мають витoki в духовній владі, яка невидимо зв'язує душу і відлучення знімає, дає змогу споглядати Бога. Ця влада виявляється, коли відбувається духовне розв'язання душі, яка була зв'язана й відлучена від Бога, і коли тіло, завдяки прощальним архієрейським молитвам, перетворюється на порошок. І не дивно, отже, що Христос Господь дав їм велику духовну і невидиму річ, котрою є можливість в'язати й розв'язувати гріхи і котра є справою самого лише Бога – її не міг більшою мірою сповістити і видимими чудесами. І сам Господь використовував цю свою божественну владу над розслабленими – про те згадують три Його святи євангелісти (Мт. 4. 24; Мр. 2,9 — 12; Лк. 5. 4 – 10). Коли Він вирішив простити гріхи, то утвердив це явленими чудесами, говорячи: «Та що б ви знали, що Син Чоловічий має владу на землі гріхи відпускати» – мовив розслабленому: «Кажу тобі: Встань, візьми твоє ліжко та й іди додому». (Лк. 5. 24). Зважте й зрозумійте ті, хто

чудеса не визнає, а також ті, хто ремствує й прагне оганьбити Його, що владою Божества свого, духовною й невидимою, Христос Бог розслабленого від гріхів розв'язав, справжнім словом володаря відпустив його гріхи. Цю ж духовну владу віддав Господь своїй Церкві: ця ж влада, котра всіма відчувається, у Церкві невід'ємно в цілісності і вседовершеності перебуває і видимим цим знаменням, наче царською печаткою, позначається. Це чудо відчувають не тільки правовірні християни, що належать до істинної Святої Східної Церкви, а й, значно більшою мірою, сповіщення істинні нашої православної віри й влади, що від Христа Церкві Святій дані, визнають і агаряни (турки). Про це свідчить політична історія Константинопольська, описана грецьким істориком Теодосієм Зигомалою в книзі, що має назву «Турко – Греція» і видана грецькою та латинською мовами, у першій книзі, на аркуші 271, в іншому місці, у другій книзі, на аркуші 132, є про це свідчення. Приблизно 1496 року царював у Константинополі нечестивий агарянин султан Мехмед, що першим поширював над Царгородом свою люту і безбожну владу. У цей час на найсвятішому Св. Андрія Апостола Константинопольському Престолі Вселенського патріаршества перебував, був архієреєм і правив церковним кермом блаженний Максим, котрий вважався в богословських і філософських вченнях вправним і відомим своїм благочестям чоловіком. У султановому палаці відбулася розмова, на якій були присутні багато мужів, родом з міста Трапезунда, чеснот великих і вченості, серед них відзначався син Аміруци потурчений, що його турки назвали Мехмет-бег, вельми освічений. Пречудово володіючи і грецькою і арабською мовами, він книги наші, що в них містяться виклади змісту християнської віри, з наказу султана переклав арабською мовою. Отже, султан і поцікавився в цього премудрого чоловіка й інших придвірних, які були освіченими у догматах віри християнської, а вони йому ясно й зрозуміло виклали основи й догмати християнської віри. Почувши це й пройнявшись ним, султан відчув велике натхнення. Серед іншого було повідано йому, що коли християнський єпископ чи священик людину, котра

має якийсь гріх, відлучить від церковного зібрання, і якщо людина не може виправитися й очиститися і, залишаючись проклятою, у такому відлученні помирає, то тіло її, у землю поховане, не зотліває, а перебуває мовби тимпан надуте і набубнявіле, і якщо й тисяча років пройде після поховання, воно на порох не перетворюється, залишається, наче щойно поховане. Серед іншого запитав їх султан і про те, чи в змозі архієреї, розв'язавши і відпустивши гріхи, досягти того, щоб тіло на порох перетворилося. Вони відповіли, що можуть. Султан же, почувши про таке чудо, що трапляється в християн, був здивований і сповнений жахом. Після цього він, більше ні про що не запитуючи, звелів направити до патріарха посла, наказуючи патріархові пошукати тіло чоловіка, від церкви відлученого і давно померлого. Патріарх, це повеління почувши, негайно зібрав клір і сповістив султанове веління. Клірики ж, почувши це, здивувалися й разом з патріархом почали старанно розмірковувати, де можна було б знайти таке тіло давно померлого чоловіка. Одразу неможливо було відшукати, тож звернулися до султана з проханням дати кілька днів на пошуки. Отримавши потрібний час, пильно і дбайливо скрізь про те почали розпитувати.

Згадали деякі зі старих кліриків, що ще за часів патріарха Геннадія якась вдова, у розквіті літ і краси, упала в гріх і мерзотність. Святий патріарх, довідавшись про це, заборонив їй так чинити, а припинивши й відхилившись від цього зла, покаятися і, речі гідні надалі роблячи, прощення сподобитися. Але ні умовляння, ні погрози покарання не вплинули на жінку, і вона ще гіршу скверну чинила. Патріарх же весь час спиняв її не лише особисто, а й звертаючись до князів і священного собору. Грішна ж вдова, будучи в омані під впливом диявольської хитрості, патріархові не лише чинила перешкоди, а й почала розпускати плітки; він же, почувши на себе це безпідставне оббріхування, дуже здивувався. Плітки, що виникли з цього, пролетіли по всьому Константинополю й по всіх його передмістях: тоді ж деякі повірили тому, інші ж увірувати не захотіли. Патріарх, прагнучи показати всім, що він

не причетний до того, в чому його звинувачують, вирішив довести свою безвинність у такий спосіб: на велике свято зібравши архієреїв і весь причет церковний, служить Божественну літургію, а по її закінченні гучно – голосно промовляє такі слова: «Якщо слова ті, що їх попова вдова проти мене сказала істинні, то хай вона буде прощена і благословенна від Бога, і по смерті її тіло зотліє; якщо ж вона несправедливо оганьбила мене, то бути їй відлученою й непростеною від Бога Вседержителя».

Саме так і сталося, – і меч справедливої Божої помсти не забарився. Як на диво, після цього на чотирнадцятий день через внутрішню хворобу її забрала зла смерть. Поховане тіло цієї безчесно померлої жінки в землі не зотліло, воно залишалося цілим і непорушним, наче тільки-но поховане, навіть волосся на голові не відпало, мовби жива жінка лежала в гробу, – хоч насправді минуло двадцять вісім років після відлучення її. Про цю жінку, кажу, розповіли клірики, що вона союзом відлучення зв'язана, про неї ж добре відомо, що вона безчесно оганьбила блаженного патріарха Геннадія. Собору, який зібрався, доповіли, що відомо про жінку, котра преподобним патріархом була відлучена від церкви. Патріарх Максим, почувши звістку про те, що знайшлося тіло людини, відлученої від церкви, звелів знайти місце, де лежить поховане тіло, і про нього повідомити. Коли була знайдена труна, зрадів патріарх і вийшов із церкви разом із усім кліром і великим царським чаушем, і поспішив якомога швидше дійти до місця, де стояла відкрита труна з тілом давно померлої жінки. Знайшовши її тіло цілим і нетлінним, на вигляд чорного кольору і наче тимпан надуте, здригнувся від його проклятущості і, дивлячись на тіло, гірко заплакали, налякані страшним Божим судом над ним. Відразу патріарх і чауш іменем султана наказали його слугам, щоб вони сповістили свого господаря, що тіло знайдено, і запитали, що він з цим тілом захоче робити далі. Вони ж, тільки почувши про чудо, швидко рухаючись, відразу повідомили султана. Султан, почувши цю звістку, негайно послав своїх вірних слуг роздивитися на це. Вони ж, прийшовши і роздивившись, після повернення

сповістили султана про страшну річ, яку бачили. Султан, позвавши декого зі свого синкліту, дав їм царську печать свою і звелів покласти те тіло на місце, що охоронялось, й позначити печаткою. Прийшли вони й побачили тіло, вигляд якого викликає плач, і пройнялися жахом. Виконуючи царське повеління, взяли те тіло, внесли в Преділ церкви і поклали в раку, наклавши зверху печать. Потім запитали патріарха, що буде з тілом далі і що відповісти султанові. Запитали вони й про те, чи довго тіло буде незотлілим і чи скоро Бог звелить йому перетворитися на порошок. Патріарх відповідав їм, зазначаючи: «Прочитаю я над ним молитву, яку належить читати над відлученими, відповідно до того, що затверджено, і впродовж усіх днів буду творити молитви. Це ж зробивши, як написано, коли жінці почнуть відпускатися її гріхи, відправляючи Божественну літургію, прочитаю власноруч переписану мною молитву, тоді ж і вас покличу, щоб віднести тіло. Через кілька днів по цьому, переписавши того листа з відпусканням гріхів, патріарх сповістив царський синкліт, що можна винести раку з церкви після того, як буде відправлена над ним Божественна літургія. Тож скоро прийшли й згідно з повелінням султана винесли раку, що в ній сховане тіло. Відразу ж почали відправляти Божественну літургію за участю великої кількості архієреїв, ієреїв та дияконів багатьох християнських народів, а також тих, що належать до інших вір. Під кінець цієї літургії почав патріарх, дуже зворушений, зі сльозами читати над тілом листа про відпущення гріхів, що його переписав своєю рукою. Дивне розповідь: відразу ж, о Божественне чудо, о Божественне милосердя і Його до людини негасима любов! – велике чудо сталося в той час дією Божественних сил: коли патріарх читав розв'язання, на тому тілі сполуки й суглоби почали роз'єднуватися і розсовуватись так, що ті, хто стояв поблизу тіла, почули тріскіт від розходження кісток. Згодом усе тіло розпалося і розсипалося, і всі суглоби й кістки одна від одної порозділялися, і в цьому окаянному тілі жінки, що безневинно оганьбила патріарха, було все доведено до перетворення на порошок. Але ж насправді, завдяки зусиллям патріарха, не

лише почало розсипатися і перетворюватися на порох тіло, а й душа, звільнена від темряви, до світу святих увіходить, бо коли тіла всіх відлучених і від церкви гнаних перебувають цілими й нетлінними, душі їхні потребують розв'язання й звільнення з кайданів вигнання. Доки тіла їхні зв'язаними є і в землі не руйнуються й на порох не перетворюються, доти й душі їхні утримані у відлученні від споглядання Лиця Божого. Коли ж тіло, нарешті, звільнене від відлучення, тоді й душа з Божою допомогою звільняється від кайданів темряви і сподобляється життя вічного й світла негаснучого. Але до нашого оповідання варто повернутися, – ті ж, хто був біля раки, в якій лежало тіло відлученої жінки, побачивши це страшне чудо – руйнування суглобів і кісток, що одна від одної роз'єднувалися, – сповнені великим жахом, зі сльозами дякували Богові, який творить такі великі й преславні чудеса. Після закінчення відправи Божественної літургії, за повелінням князів, що були послані від султана, раку з тілом поставили в тому самому місці, де вона була раніше, замкнули двері й царською позначили печаткою. За кілька днів, знявши з дверей печать і підійшовши до раки, розпечатавши й відімкнувши її ключем, відкрили й побачили, що, отримавши милосердя, тіло зотліло й перетворилося на порох. Ті, хто бачив це предивне чудо, були охоплені жахом, і, поспішивши до султана, розповіли все, що сталося з тим тілом: чому відбулося відлучення, через який гріх було засуджено до нього і як, нарешті, [тіло почало зотлівати], і кістка від кістки від'єдналася, і воно розпалося. Почувши це, султан був дуже здивований і охоплений великими жахом, і він сказав: «Справді, віра християнська, без усякого заперечення, істинна». Що це оповідання дійсно правдиве, свідчить соборне послання того ж найсвятішого патріарха Максима, в якому розповідається про це чудо, що тоді сталося. Це соборне послання звернуто до преосвященного всієї Русі митрополита Симеона, до князів і до всього правовірного роду руського і дотепер у книгосховищі Святої Великої Києво-Печерської Лаври лежить, зберігається в оригіналі, що написаний

слов'янською мовою з великою олов'яною печаткою, підписаний грецькою мовою і містить в собі таке:

*Максим, милістю Божою Архієпископ Константинопольський,
Нового Рима і Вселенський патріарх.*

Благодаттю Святого Духа братові і священнослужителю смиренного нашого кліра Симеону, митрополиту Київському і Усієї Русі, і всім єпископам, що перебувають під Київською митрополією, шляхетним і благовірним княгиням і князям, паням і панам, великим і малим, найчеснішим архімандритам, ігуменам та ієреям, багатим і бідним, чоловікам і жінкам, усім православним християнам грецького закону, дітям нашої Апостольської Церкви, у св. Охрещенні народженим, з неба званим сином і Світла та Раю достойним спадкоємцем. Благодаті вам і милості, і всіх благ, і спасіння, і благословіння від усіх джерел Бога бажаємо, і нехай Він вас і дітей ваших благословить і утримає в православ'ї й правді, – за це Бога Вседержителя молимо, і бажаємо вам з ласки Божої перемогти і скорити всякого ворога, супротивника і спокусника, і всеблаженного та безсмертного життя бажаємо удостоїтися вам. З милості Бога, будучи Його улюбленцем, був [чоловік] звільнений Ним з рабства, тож і ваша душа є звільненою від тортур диявола. Бог також і плоті вашій подарував безсмертне воскресіння, і розум ваш спрямував до Істини, щоб увірували ви в єдиного Бога, що має три Іпостасі, себто в Отця й Сина, і Святого Духа, Трійцю єдиносутню й неподільну, в Бога, що створив і передвизначив усе. Своїй Соборній Церкві, що Ним скерована, Апостолами і вселенськими соборами утверджена, Бог дав силу і благодать відпускати людські гріхи. У тій самій Церкві, котра наречена Соборною, відбувається освячення вашої душі й тіла, навчання ваше і прощення гріхів. Соборна Церква несхитно дотримується всіх установлень Вселенських соборів щодо віри, як про це зазначено в «Символі віри», нічого до нього не додаючи і не віднімаючи, а також зберігає і дотримується переказів св. Апостолів і богоносних отців, і дари сили та влади, дані їй верховними

Апостолами, містить у собі, то ж, будучи смиренними, до Соборної Церкви наблизитесь. Каже їм Господь: приймете Дух Святий, ним відпустите гріхи, і вони відпустяться вам, і якщо їх зв'яжете, зв'яжуться вам. Тому що справді дав Господь такий дар влади й сили Церкві Своїй Соборній через своїх святих боговидців, Апостолів, говорячи: «Я з вами в усі дні, навіть на сконі віків». Саме такою є Соборна церква, у ній завдяки моєму смиренню велике диво було явлено і показано. Нечестивий і безбожний цар звелів, щоб наша Церква показала свою силу, – і благодаттю Пресвятого Духа посеред тернини засяяла й просвітлила Церква й Віра наша, так що всі нечестиві здивувалися й прославили Бога й Віру нашу, що єдина й славна є, бо перед великим зібранням людей було це чудово показано.

Був якийсь християнин окаянний, котрий не хотів чинити згідно із заповідями Божими, що викладені в Євангеліях. Багато людей виправилися за допомогою заповідей Божих, він же не схотів виправлятися і був проклятий, і коли припинилося його життя, незважаючи на те, що після того минуло багато літ, його плоть залишалася незотлілою, неначе закам'янілою. І принесли його до мого монастиря і сперли до деревини. Богоненависний цар, прагнучи спокусити нашу віру, звелів нам [прочитати] молитви й відправити над ним [обряд] прощення. Ми ж почасти зі страху перед царем, почасти спонукані милосердям [відправляти обряд] прощення, молитви за нього старанно принесли.

Бог же милосердний, прагнучи Церкву Свою прославити й віру християнську утвердити, перед невірними показав таке: незабаром розсипалася плоть його немов порошок, і кістки його теж порозпадалися. Також і тіла померлих, котрі з давніх часів, будучи проклятими, і досі цілими й незруйнованими перебувають, після того, як над ними буде відправлено [обряд прощення], на порошок перетворюються. Побачивши це чудо, народи багатьох вір прославили Бога і почали звеличувати віру християнську, під впливом тієї влади й сили, котру має Соборна Церква. Мужі, довідавшись про

велич Вашого православ'я, зібрали собор святительський, і старанно молили всемогутнього Бога, у Трійці вшанованого, та умислили соборно й сотворили прощення від нашої Соборної Апостольської Церкви, Матері вашої [та повідомили] у всі країни ваші, усякому великому вашому православ'ю. І від святого великого собору вони послали до вашого великого православ'я екзархів наших, пречесного митрополита Єнісейського Нифонта й боголюбивого єпископа Іпакійського Теодорита з ними, – вони ж послані були донести – великому нашому православ'ю молитву й прощення від Матері вашої Соборної Апостольської Церкви, як було наказано.

І якщо хто захоче мати прощення від нашої Соборної Апостольської Церкви й від нашого великого собору, той нехай з вірою прийде до митрополита Київського й усієї Росії Симеона й до наших екзархів. Ми ж через митрополита Київського й усієї Росії Симеона й через тих, хто визначений екзархами, прощення по дару Св. Духа дамо вам. Ви ж, усі ті люди, що согрішили, висповідайтеся спочатку перед отцем своїм духовним і після того сповідайтеся митрополиту Симеону чи нашим чесним екзархам, митрополиту Єнісейському й єпископові Іпакійському, – їм же дамо волю і владу нашу соборну на те, щоб прощати гріхи. Отже, скільки людей не прийде до сповіді, до того висповідавшись перед своїми духовними отцями, – усе простять вам, і будете ви прощені від Бога й у цьому віці, і в майбутньому: і якщо хто був проклятий священиком, батьком чи матір'ю, або ж хто бив отця чи матір, – отже, з ким таке якимось чином трапилося, – то й це прокляття ми в змозі розв'язати й простити вам, і будете прощені й у цьому віці, і в майбутньому. Тож вилине й молитва моя, і прощення, яке дане з опорою на всіх святих, і влада, що її від нас мають митрополит Київський і всієї Русі, а також інші екзархи, – у тому випадку, коли хто прийде з вірою, наклавши певну епітимію. Ми ж молимося за вашу боголюбивість, за життя ваше в чеснотах і злагоді, щоб були ви достойні Царства Небесного.

Ваша ж Мати, Соборна Церква, якщо хто навіть багато від неї забажає, дасть йому; ця ж Церква і прощає, і благословляє, й освячує, і до Царства Небесного вводить. І ви її також любіть, і скоряйтеся перед нею, і навіть, нехтуючи вашими намірами, допоможіть їй, і творіть багато молитов за те, щоб стояла, утримувалася і святилася православна віра посеред тернини, зміцнена вашим православним благочестям, ним же й пишайтеся перед іновірцями. Це саме підтримує багатьох нужденних і звільнює багатьох полонених, і бідних рятує багатьох, і спустошені монастирі й прекрасні храми відновлює й керує ними, і тим, хто трудиться в них, подає допомогу, – ті ж, хто її здійснює, мають велику винагороду і прощення, і ми тих прощаємо. Подайте ж і допоможіть боголюбиво Матері вашій, Церкві, тож матимете велику віддяку й вінець. Подайте тлінне, тож сприймете нетлінне Царство Небесне. Подайте і через це вам Бог подасть, від якого все матимете, бо як будете благословенні, то й божественний голос почувете. Прийдіть же, благословенні Отця мого, наслідуйте уготоване вам Царство, тому що милостиві були. І інші, допомагаючи цій Церкві Соборній, саме про них говоримо, благословення матимуть від Духа Святого і в цьому віці, і в майбутньому, якщо виправляться за допомогою покаяння і сповіді, заради цього й було написано це соборне послання.

У літо 1486, місяця липня, Индикта 14.

Підписано так: Максим, милістю Божою архієпископ Константинопольський, Нового Рима й Вселенський патріарх.

Поглянь, християнине священницького й мирського стану, і старанно прислухайся, як цей блаженний патріарх Максим у своєму соборному посланні нагадує премудрому руському роду, що не іншою якою, а Соборною Апостольською Церквою звільнений святим хрещенням від ідолослужіння, бо від Єгипта перейнялися світлом пізнання Трипостасного Божества. Тож у цій Церкві, котра зветься і насправді є Соборною й Апостольською, приймають освячення, прощення й навчання. Церквою ж Соборною, істинною лише ця

єдина є, від неї хто прийняв святе хрещення, оскільки в ній є істинні знамення справжньої Церкви, і хто вслухається в себе, відчують, що їх у собі мають. Ці ознаки справжньої Церкви такі: сповідання істинної віри, що йому Святи Апостоли навчали і Вселенські собори докладно роз'ясняли, зміст цієї Церкви передавали непорушним, без будь-якого додавання й віднімання, утримуючи цілісність в усьому. Ознаками істинної Церкви є дотримання церковних переказів і святих уставів, що походять від Апостолів і богоносних отців, а крім того, дари сили та влади, дані від Бога Апостолам, і повідомлення, як предивне чудо перед нечестивими агарянами було явлене з метою сповіщення істинної нашої віри, яка є від Бога.

Зрозумійте ж, правовірні нащадки руського роду, що в одній святій Соборній Апостольській Церкві влада, провіщена через істинні знамення за допомогою благодаті Господа Христа, єдиного її Вічного Нареченого, що перебуває невідступно з Нею навіть і до скону віків, і утримується в цілісності. І, як твердить святий Апостол, крім цієї однієї Церкви, що є підпорою й утвердженням істини, жодне єретичне й відступницьке зібрання не має цієї влади зв'язувати й розв'язувати [гріхи], якщо Христос, Господь Бог і єдиний її Наречений, таким ясным предивним знаменням ту силу, що має, усім показує, то безбожне катування християн агарянами [не може бути не покаране], і єретичні й відступницькі вуста можуть бути закриті. І якщо б хтось хотів узнати, чи було раніше в Церкві Східній коли-небудь таке чудо, як те, що сталося перед нечестивим султаном Мехмедом, то, виходячи передусім з тієї історії, відповідаю: якщо, по-перше, з давніх-давен у нашій Церкві не було б такого чуда, що виявляло її владу, від Христа дану, то Аміруца й інші придворні розповіли б про це султанові, та оскільки з давніх-давен це доводилося бачити, і не тільки як незвичайну річ, а як давно відому, то нечестивого царя сповістили. По-друге, якби не було звичайним чудо в Церкві, якби воно раніше не траплялося, то не почав би патріарх Геннадій жінку ту відлучати, говорячи, що її тіло незотлілим перебуватиме. Але оскільки був

давній звичай такого відлучення, і наслідком відлучення було таке диво, то він, дотримуючись давнього церковного звичая, ті слова промовив. По-третє, якби таке чудо не було наслідком архієрейського відлучення здавна, то про тіло відлученої не згадали б ні клірики, ні сам патріарх не наважився б у відповідь на повеління царя таке тіло шукати і, найголовніше, обіцяти, що воно перетвориться на порох. По-четверте, все свідчить, що це чудо з давніх-давен є в Східній Церкві, оскільки найсвятіший патріарх до посланих від султана говорить: «Якщо я створю молитву над ним, у звичайній над відлученим послідовності, як це написано». Треба зазначити, що послідовність ця не твориться знову, коли промовляється [молитва] над відлученим, а береться послідовність, з давніх-давен написана.

До того ж, для більшого переконання, маємо свідчення, що це чудо вже було з давніх апостольських часів в Святій Церкві святій Східній Православно-католицькій, і навіть перед тим.

Ця історія про відлученого єпископом ієрея, що потім став мучеником, в усіх давніх Прологах церковних міститься, і кожного року, у серпні, двадцять другого дня, у церкві я згадую її. Розповідає Філон, Христовий раб, як давно, у часи гоніння християн, на горі Синайській єпископ відлучив ієрея від служби, бо той мав провину. І пішов той ієрей в іншу країну, маючи певну потребу, і там був схоплений елінами і був катований ними нестерпно, але не зрікається від Христа, і відсікли його голову, після чого почав він вважатися мучеником Христовим. Невдовзі, вже припинивши гоніння, князь того міста, бачачи чудеса того мученика, побудував церкву і, взявши мощі його, поклав їх у раку і поставив її на середину в церковному святилищі. Запросив він єпископа й людей усіх, бо йому захотілося, щоб був відправлений обряд освячення церкви. Але коли ієрей хотів почати вечірню службу, просунулася рака і, незважаючи на те, що її ніхто не підіймав, почала виходити геть із церкви. Страх охопив усіх у церкві, і змушені були люди, що принесли раку з тілом мученика, поставити її в церкві на своє місце.

Князь, побачивши це, злякався й почав сповідатися, плакав і звертався до Бога, говорячи: «Через гріхи мої не хоче святий вселятися в церкві цій». Також і всі люди плакали, дивлячись на це чудо. А з наближенням ночі явився єпископові святий мученик, говорячи: «Навіщо тужити, я ж не з вами в Церкві, – але великим проявом любові було б те, якби ви змогли піти до міста, де живе мій єпископ, і умовити його звільнити мене від заборони, якою він відлучив мене від церковної служби і через яку я не зможу разом із вами брати участь у богослужінні, а виходжу з церкви геть. І прийнявши вінець мучеництва, я, однак, Обличчя Христового не бачив, тому що перебуваю у відлученні. І сказав, звертаючись до єпископа: «Не розраховуй ти сам звільнити мене від відлучення, але той, хто відлучив мене, оскільки він ще живий, сам повинен звільнити мене. Я ж ні брати участь у богослужінні з вами не можу, ні бачити Обличчя Христового, бо Святителем сказано: «що ви зв'яжете на землі, буде зв'язане на небі», і це, як зазначив він, є невидимим.

Уранці єпископ переповів усе князеві. Почувши це від єпископа, князь утішився. Єпископ же, узявши з собою кількох паламарів, пішов до того єпископа, що був згаданий святим, і розповів йому все про святого мученика. Швидко зібравшись, він пішов з прибулим. І, прийшовши поклонитися мученику, сказав: «Христос, що зв'язав тебе моїм смиренням, нехай розв'яже тебе на майбутнє, заради пролітої за Його ім'я крові, воістину в майбутньому ти будеш перебувати з нами. По закінченню служби внесли раку в церкву, і більше вона не рухалася з місця свого, але багато чудес творилося від тіла того мученика на славу Божу.

Ця історія згадується в стародавньому слов'янському рукописному требнику, написаному в літо 745, Индикта 10, що його списав святий Анастасій, патріарх Антіохійський, і має таку передмову: «Розповідь про те, яким великим і ангельським є архієрейський сан...», а початок його такий: «У церковному переказі Філона-філософа згадується те, що під час гонінь на християн якийсь єпископ відлучив пресвітера від служби...» Усе ж інше

незмінне, навіть провіщення [усіх подій] до кінця в собі містить, і тому не повторюється.

Поміркувавши уважно, подивуйтеся тій предивній владі, що тільки одній Святій Церкві від Христа Бога дана і таким преславним чудом в ній запевнена, — тож у правовір'ї зміцнюйтесь і непорушно стійте. І де є така влада, там, без усяких сумнівів, є справжнє апостольське прийняття інших, дружелюбність, є там порядне священство, а також істинні таїнства, через які вірні приймають відпущення гріхів, усиновлення, освячення й благодать Божу, таким чином, і Царство Небесне успадковують. І завдяки цьому відомо, що віра наша істинна, крім неї, ніщо інше не може досягти такого рівня, і тому спасіння усієї нашої єдиної Соборної Апостольської Східної Церкви [полягає] в послуху духовному святійшому отцю й пастиреві нашому, патріарху Константинопольському (через нього Бог для зміцнення істинної нашої віри й показав таке чудо перед невірними агарянами).

У цій же справжній історії кожен може ясно побачити, як ще з апостольських часів і до наших днів таке чудо було створено над відлученими у святій Східній Церкві, оскільки в часи гонінь еліни, що були ідолопоклонниками, християн мучили за віру Христову. Але не тільки в часи давні таке чудо було проявом влади нашої церкви, від Христа даної, а й потім, у дні життя блаженного патріарха Максима, і навіть донині, це чудо трапляється, ту саму невід'ємну владу сповіщаючи.

У тій самій книзі, що має назву «Турко – Греція», від аркуша сто сорок шостого і до сто п'ятдесят першого розповідається про подібне чудо.

У літо 1500, під час царювання в місті Константинополі султана Баязета, безбожного агарянина, кермо церковне на патріаршому престолі тримав найсвятіший Пахомій, що був сімнадцятим патріархом після взяття агарянами Цареграда. У межах його патріаршої єпархії жив Арсеній, чернець на прізвище Апостолис, який всупереч правилам, беззаконно, недостойно захотів посісти престол найсвятішого митрополита Монемвасійського. Але щоб ви зрозуміли,

які цей злочинець творив беззаконня, розповім таке коротко. Цей диякон, Арсеній, прийшов із Венеції в Монемвасію, а оскільки це було в часи великого венеціанського панування (тоді це місто підкорялося їхньому володарюванню), то він мав дозвіл і владу від венеційців і від легата римського папи на те, що коли архієрейський чин матиме, то без жодних перешкод посяде престол Монемвасійський. Якщо хтось із священників чи мирян перешкоджатиме чи буде непокірний йому, то буде суворо покараний і вигнаний з цього міста на всі подальші дні свого життя. Прийшовши до Монемвасії, показав він повеління венеціанських володарів, що було написано до місцевого начальника, до князів і до людей. Побачивши ці накази, монемвасіяни поклонилися йому і святолюбиво вшанували, оскільки він був дуже мудрим. Цей Арсеній, прибулий диякон, запросив єпископа Єльського, щоб той висвятив його на єпископа. Відразу після висвячення Арсеній порадив єпископові висвятити його на митрополита Монемвасії. Отже, замість Вселенського патріарха Єльський єпископ поставив двох священників на місце митрополитів Лакедонського і Християнопольського. І здійснивши такий вибір, зробив він про нього мале повідомлення, велике ж – під час вечерні. Під час ранішньої служби висвятив єпископ його на митрополита Монемвасійського й одягнув у священницьку архієрейську одіж, у сакос, омофор та інше. – Який злочин, яке беззаконня! Яка зарозумілість окаянна! Справжній митрополит Монемвасійський, законно й правильно висвячений від найсвятішого [патріарха] Великої Церкви Христової, був живий і здоровий. Венеційці ж захопили престол і вигнали його, як і тих, хто перед ним був. Сам же він, не маючи місця перебування і місця, де можна було б мати свій престол, перебував в одному лише єпископстві своєї митрополії, що має назву Короніс, і поставив там свій престол. Це Короніське єпископство мало тоді велику кількість людей, великих князів і пречесних мужів. Той же чернець Арсеній, при живому справжньому архієреєві, захотів посісти престол його за допомогою латинської сили й таким чином перелюбство вчинив з Церквою

Христовою. Але погляньте лише, яке висвячення відбулося, – єпископи і священники зробили злочинця митрополитом! Жахнулося сонце і застогнала земля, бачачи таке беззаконня. Митрополит висвячує єпископа і священників відповідно до свого архієрейського достоїнства й влади, як те наказують робити Божественні правила, – але ж єпископ і священники не висвячують митрополита. Що за розбещеність така? Це все одно, що синові перетворитися на батька, а батькові – на сина, – неможливо це, і нечесливо, а передусім беззаконно. Справді ж батькові належить мати честь батьківську, як проводиря сина. Синів ж личить честь мати як синів, батьківському рабові, а не ставати проти нього. Адже патріарх за своїм патріаршим достоїнством, є наче батьком і пастирем для митрополитів, архієпископів, єпископів і для всього священницького й мирянського стану, він же висвячує митрополитів. А як трапляється, що митрополит митрополита висвячує, то тільки з волі патріарха, якщо місце його утримується владою, взятою від патріарха. Так і єпископ єпископа висвячує, маючи на те дозвіл митрополита. Таким чином, Арсеній беззаконно зажадав престола Монемавасійського (як ми про це вже говорили) і священнодіяти божественну службу осмілився, на священному троні як митрополит сидів, і висвячення творив у читці, ієродиякони, диякони та інші святителі. Довідалася про це Мати церквам, Соборна і Велика, і надіслала до нього чесне патріарше послання, що забороняло йому святительське служіння як беззаконно висвяченому й духовному перелюбникові, адже не був він висвячений благодаттю Святого Духа, – єпископ має благодать Святого Духа і її подає, коли висвячує ієрея по єпископському достоїнству, і висвячення це святе й знаменне є благодаттю Пресвятого й животворящего Духа. Але якщо єпископові висвятити митрополита, то це є нечесливим і далеким від Бога, навіть дружбою із Сатаною, оскільки на таке висвячення не благодать зійде від великого архієрея, Господа Христа нашого, і від Пресвятого Його Духа, а гнів і прокляття на висвяченого й на того, хто висвятив. Це чесне і гідне вшанування патріарше Арсеній узяв, але не поставився до нього з увагою.

Відповідь же на того листа до Соборної Великої Церкви містила в собі багато образ і зневаги як до найсвятішого патріарха, так і до пречистих кліриків, було в тому посланні багато брутальних слів, вигаданих засліпленим розумом. І не схотів до лікаря звернутися, щоб зцілитися, ліки прийняти, звернутися до владики, Вселенського патріарха, явленого образа Христа, лікаря душ і тіл. Але якщо благодать Божа може бути відтята від нього й він потрапить під владу диявола, то впаде у відчай і лихе своє діло почне безсоромно приховувати. Зрозумівши це, патріарх зі своїм священним собором засудив його безсоромність, зухвалість і непокору, послав чесне патріарше послання в Монемсію, щоб скинути його. Осудження й повалення його міститься далі.

Пахомій, милістю Божою архієпископ Константинопольський, Нового Рима і Вселенський патріарх

За допомогою нашого смирення, котрим керуємося соборно, зазначаємо, що до всього кліра нашого дійшло повідомлення про закорупоршника Монемвасійського, що зветься Апостолис, який звинувачується в подяці латинникам, спокушає своїм прикладом і скаламучує, що без усякого страху відлучення цей темний чоловік поводитьсь, нехтуючи нашими умовляннями, хоч він давно повинен бути засуджений і проклятий, тому що він закорупоршник і всупереч правилам недостойно посів місце митрополита... Отже, смиренням нашим соборним і писанням цим праведним того безсоромного крамольника, що створює спокусу православним, вважати відлученим від святого єдиного ества Вседержителя, що є єдиносутньою, неподільною і незливою Трійцею, Творця всіх благ і в цьому, і в майбутньому віці. Того ж недостойного, що беззаконно зійшов на Монемвасійський архієрейський престол, треба скинути і зовсім позбавити священницького сана і архієрейського достоїнства, що ми й робимо відповідно до висловленого в Дусі Святому. Усі ж православні християни, де б вони не були, хай перебувають благословенними й прощеними у Святому Дусі. Більше за інших він проклятий і відлучений смиренням нашим і всесильною владою Божою,

живоначального і всеутримуючого Святого Духа позбавлений, не має ж благословенних вільних і розв'язальних союзів і причин, що творять, тому й здійснюємо проречене в Святому Дусі, як [на те скеровує] Його творча причина, безпосередньо вшанована, як іпостась Отця. За допомогою цього незаперечно суцього повідомляємо всім православним християнам, що вони повинні себе протиставляти чоловікові, щоб ніхто не насмілювався до нього підходити, оскільки він взагалі не має священницького сану, так само не повинен ніхто непокоїтися можливим відлученням з його боку. Заради цього й написано, і в окружному посланні видано. Це послання рукою чесного патріарха підписано так: Місяця червня, Индикта 12.

Але патріарх не лише в Монемвасію з цим посланним відправив посла, а й на Крит, у Кидиру й інші місця, що належать до венеціанських володінь і де живуть православні; він звернувся й до священників, ним висвячених, написавши, що якщо б вони хотіли мати того чоловіка за архієрея, то будуть відлучені. Тому ті ієреї й диякони, що отримали владу неправдивим висвяченням, повинні йти до інших, законних архієреїв, щоб ті висвятили їх вдруге, законно; тому перше не можна вважати дійсним висвяченням, оскільки воно відбувалося поза правилами. Почувши звістку про те, що патріарх послав такого листа проти нього, неможливо справжньому віруючому в Монемвасії перебувати, не боячись ганьби й сорому, захотів Арсеній йти до папи в Рим, там у жорстоких словах, з важкими обмовленнями, повідав папі та його кардиналам, що грецький патріарх і клір вважають його за єретика. Почувши це, папа, який уважав цього Арсенія дуже мудрим, будучи членом старого Риму, багато написав проти християн, що живуть у Греції, до венеціанських правителів. Арсеній, узявши це послання, приніс до них, – як наслідок, сталося заворушення в грецькій церкві св. Георгія, і багато греків було покарано на смерть через того Арсенія. Але й Арсеній не отримав того, чого домагався, і від великої скорботи помер без покаяння, будучи відлученим, – і душа його відійшла туди, де перебувають душі Нестора й інших єретиків.

Через певний час було знайдено його окаянне тіло, надуте й набубнявіле як тимпан, на яке страшно й боязно було дивитися людям. Зрозумій на цьому прикладі, о правовірний християнине, наскільки сильна й міцна влада і сила святої Східної Церкви, що від Христа дані. Ця влада й сила Церкви поширюються не лише на тих, хто є в ній, а й мають сильний вплив і на тих, хто відступив від неї. Так, об'єднавшись із староримським костьолом і прийнявши благословіння папине, маючи прощення від нього, Арсеній не ухилився від дії сили тієї Церкви, бо ж справжню владу зв'язувати й розв'язувати має патріарх Константинопольський. Цією владою він зв'язаний і проклятий, і тіло його не зотліє, бо цей союз [з Церквою] є духовним. Тому душа цього беззаконника і відступника, що не розкаявся, назавжди буде відлучена, і над його окаянною плоттю звичайне в таких випадках знамення було наочно показано. Якщо хто запитає, кому ж випадає відлученого чи проклятого після смерті звільняти від гріхів, то знати належить, що ті, хто в проклятті й відлученні перебувають, поки не розкаються й не позбулися зневаги щодо союзу з Церквою, стоять на згубному шляху. І якщо в проклятті чи відлученні під впливом ересі, відступництва чи беззаконня якого, у жорстокосердності своїй вони помирають без покаєння, то як і ті, що ганили Дух Святий, гинуть навіки разом з Юдою й усіма єретиками й беззаконниками, жодної надії на своє спасіння не маючи, як і той окаянний Арсеній. Нікому не дозволено відпускати, прощати їхні гріхи, бо вони відійшли від звичайних людей у найважчому закам'янінні серця, і про таких Господь говорить: «Істинно кажу вам: Усе буде відпущено синам людським. Але хто огуду вирече супроти Святого Духа, – тому навіки не проститься: той підпаде під гріх довічний» (Мр. 3,29). Святий же Павло, звертаючись до римлян, зауважував: «Бо ті, що згрішили поза законом (себто як погани), поза законом і згинуть» (Рим. 2, 12). Кожний, хто знехтував Церквою, а це виявиться після Господнього Суду, є поганином, і поганин кожний, хто ганить Духа Святого, він же не матиме відпущення довіку. Тож у розпачі, непокаянні і проклятті

помирає той, хто на Святого Духа гудив, бо вони довіку прощення сподобитися не зможуть. Святий Йоан Богослов у кінці свого першого послання говорить: «Коли хто бачить брата свого, який грішить гріхом не на смерть, нехай молиться, і він дасть йому життя, тим, що грішать не на смерть; бо є гріх, що веде на смерть, і я не про це кажу, щоб молитися» (I Послання Йоана 5,16). Про таких без каяття померлих говорить святий Діонісій Ареопагіт у розділі сьомому книги «Про церковне священновладдя»: «Іерей не має права молитися за нечестивих померлих, бо їм тоді можуть проститися гріхи, і вони разом із святими упокояться й зможуть посягнути у своїй гордливості на уподібнення до стану тих, хто має чин священновладдя не від тайноначальника (це ж від Божого Духа), а як самий узятий, тож нечестиві молитви їхні марні – і якщо просите й не здобуваєте, то погане просите». І згідно зі сказаним божественним апостольським учнем, за таких нечестивих молитися — це помножувати зло й безчесність, тому й Свята Церква таким не прощає і не розгрішає, а забороняє за них молитися. Як святий Климент, папа Римський, у апостольських заповітах, у книзі 50, розділ 43, говорить: «Для нього все життя ворогом був Бог, як це йому уявлялося, тож сином неправди він є». Деякі хоч і прокляті через якусь із вчинених провин, але, опам'ятавшись у годину смертну, за своє беззаконня у воскреслому серці страждають і жалкують, і сповідають своє беззаконня, і прагнуть здобути прощення, але це неможливо через тяжкість скоєного, і тому вони в непокаянні помирають. І все ж таки вони відходять з цього життя в сподіванні на спасіння. Бо – завдяки їхньому покаянню й сердечному жалю, як про те говорить Псаломник (Псалом 50) – Бог їх не зневажає. Хоч вони й перебувають у стані занепалому, гріх прощається їм. Бо не те є карою за гріх, що тіло не зотліває, а те, що душа зв'язана союзом духовної влади, перебуває утриманою у в'язниці небачення Божого Обличчя; тіло ж є незруйнованим, чорним, надутим, хоч і лежить у землі: на ньому позначається те, що душа утверджується владою, від Господа архієреям даною, через що ні зріти Бога, ні насолоджуватися вищою і святою

радістю не може, але перебуває в скорботі, тузі, тісноті й хворобі. Тому грішники прощення й розгрішення достойні, і вони сподобляються цього молитвами й відпущенням архієрейським, як і ті, що їх блаженний патріарх Максим звільнив від гріха. Бо ж говорить Бог: розв'яжіть на землі й перебуватимете розв'язаними й на небесах. Справді ж, як ми про це вже говорили, зв'язані будучи на землі (себто в житті цьому), не примирилися із суперником своїм, що означає, – цілковитого не досягли розв'язання і через те ввергнуті у в'язницю, і, за словами Господа, не вийдуть звідти, доки не віддадуть останній кондрат, себто доки не будуть повністю прощені тим, хто прокляв їх, бо гріхи, котрі по смерті не матимуть прощення, за словами Господа, не відпустяться ні в цьому віці, ні в майбутньому. Інша річ гріхи, в яких у годину смертну розкаялися, вони ж і по смерті прощаються. Отже, головне те, що відбувається зараз. Якщо розв'язати зараз гріхи, то вони й на майбуття будуть розв'язані. І Йоан Богослов про це говорить: «Коли хто побачить брата свого, що грішить не на смерть, нехай молиться, і він дасть йому життя...» (I Послання Йоана 5,16). У цих словах Апостол святий наказує молитися за всіх, хто перебуває в правій вірі й покаянні, навіть і про тих, хто при смерті розкався в гріхах і беззаконнях своїх. Якби ж то святий Йоан за всякий гріх смертний молитися не наказував, то суперечив би самому Господові, який звелів молитися за тих, хто гонить нас і створює нам перешкоди. Страхайтеся тому непослуха святій Церкві, і навіть ті, хто від неї відступив і їй опір чинить, опам'ятавшись, покайтеся і зверніться до неї, щоб не в розбещеності смертна сокира сікла вас, як того безбожного Арсенія, бо всі відступники перебувають у відлученні й проклятті: адже показано було найсвятішим Максимом і його послідовниками те чудо в Східній Православно-католицькій Церкві. З Божою поміччю він довів, що невід'ємна від Церкви ця влада, такими чудесами сповіщена і в Церкві постійно утримувана. І не лише в Греції, але й у нашій руській церкві під впливом Божої благодаті передається чудесами, що відбувалися на правду.

У літо 1635, місяця квітня, у неділю Мироносиць нинішньому православному митрополиту Київському, Петрові Могилі, коли він перебував у місті Вільні, розповів клір про якогось чоловіка, котрий називав себе сином Годуна, Московського царя, і кілька десятків років тому, коли місто Вільно лютим згубним повітрям від Бога було наповнено, вмираючи, духовному отцеві своєму, Митрофанові, повідав, що він не тільки не є царський син, а й за походженням не московитин, а гречин, і удавано себе називав царським сином, будучи насправді ченцем і дияконом, і заради цього від чернецтва відступив і царським сином себе назвав, і чотирма найсвятішими патріархами відлучений і проклятий був. Зі сльозами й сердечним жалем просив він духовника умовити архієрея, коли буде така нагода, щоб той сотворив над ним звичайне в такому випадку моління, і таким чином звільнив його від відлучення й прокляття. Почув це митрополит, через схильність до того окаянного, викликану милосердям та старанням умовлянням його духовника та всього кліра, у день недільний відправив соборно божественну літургію, і звичайні на великому вході молитви з великим співчуттям прочитав, розв'язання грішникові сотворивши. Усередину ж домовини чи склепу, де лежало тіло того чоловіка, чорне, надуте, скам'яніле. Митрополит послав отця Митрофана, духовника його, давши тому пастирський свій жезл і звелівши прочитати над тілом псалом 50. Жезлом бити тіло і промовити ось це: «Господь і Бог наш, Ісус Христос, свого людинолюбства благодаттю й щедрістю нехай простить і розв'яже тебе від союзу відлучення й усякого прокляття, і я, недостойний ієромонах, владою превелебного архієпископа, митрополита Київського Петра, від найвищого архієрея, Христа Бога, йому даною, мені ж від нього, прощаю й розв'язую тебе, рабе Божий, від союзу відлучення й усякого прокляття, в яке ти впав відступництвом від чину чернечого і через інші провини, і до об'єднання вірних прилучаю тебе, тож будеш і на небесах прощений і розв'язаний і світла Небесного причастишся. Во ім'я Отця й Сина і Святого Духа. Амінь».

І сталося таке, о диво, о велике Боже до людини милосердя: тіло, що через скам'яніння й надутість у раці не могло вміститися, через невеликий проміжок часу було зруйноване й на порох розсипалося. Таким чином, маємо в руській церкві духовну владу, від Христа Бога дану, що зв'язує й розв'язує, видимим знаменням від Бога сповіщену. Тож не вагайтеся ніскільки і міцно тримайтеся істинної Святої Східної Церкви, у ній спасіння маючи, тому що бачите насправді, що в ній розв'язуються від гріхів ті, хто покався. Полюби ж цю владу, котру Христос Бог Церкві своїй святій захотів подарувати. І зробив чудо над розслабленим, – за те дякуємо, говорячи: «Слава тобі, Господи, що дав цю свою Божественну владу людині». І ця ж влада на велику користь і втіху душам нашим від Господа залишена, як Він сам про це говорить: Хай усі побачать, що Син Божий має на землі владу розв'язувати гріхи. Не взяв же він її з собою на небо, але тут на землі залишив, бо де согрішаємо, там прощення здобути повинні. Коли ж цю владу і ключ, що відчиняє найбагатший Христовий скарб, захочемо використати, то до священницьких – як до Христових припадаємо стоп, з вірою і в покаянні, бо ж вони наче ключники й приставники його, усвідомлюють те, що вони зроблять тут, на землі, зроблено й утверджено Христом Богом на небі. Усі ж розбещені, Церкві Христовій непокірливі, опам'ятайтеся, покайтеся й зверніться до Неї, тож, перебуваючи на землі, не будете зв'язані відлученням, прокляттям і відступництвом, а коли смертна сокира припинить ваше життя, то, перебуваючи в непокаянні, відлученні будете від радостей святих, зв'язані тим самим на небесах. Отже, тут, на землі, покайтеся, поки маєте час, жалкуйте, що согрішили, сповідайтесь, і, від правовір'я відступивши, відправте й прийміть прощення тих, хто має на це владу, розуміючи, що той, хто помирає, не покавшись в гріхах, у відчаї і відступництві, як і той, що Духа Святого ганить, не зможе мати відпущення ні в цьому, ні в майбутньому віці. Тому, перш ніж смертний не повалить вас серп, усі грішні, котрі перебувають у церковному проклятті й відлученні, а також ті, хто перебуває у відступництві

й ересях, до настання кінця, або хоч і при самому кінці, як розбійник, що опанував себе, у серці засмученому покайтеся і зверніться до Господа Бога вашого й до Матері своєї, Церкви, і милість знайдете і благодать приймете, бо ж щедрий і милостивий Господь до тих, що каються і до Нього притуляються від щирого серця, хай навіть і в останню годину, – і тому слава, честь і вшанування у віки незліченні. Амінь.

Леся УКРАЇНКА

(1871-1913)

Справжнє ім'я: Лариса Петрівна Косач-Квітка.

Українська поетеса, прозаїк, драматург, публіцист. Працювала також на ниві фольклористики (220 народних мелодій записано з її голосу) і брала активну участь в українському національному русі.

Лариса Петрівна Косач народилася 25 лютого 1871 року в місті Новгород-Волинський у дворянській родині. Одержала домашню освіту. У 1891 році відвідала Галичину, де познайомилася з І. Франко та іншими ідеологами західноукраїнської суспільно-політичної думки. Померла 19 липня (1 серпня) 1913 року в м. Сурамі на Кавказі у віці 42 років. Похована на Байковому кладовищі в Києві.

Друкуватись почала з 1884 року. Переклала українською мовою “Книгу пісень” Гейне, “Капітал” К. Маркса (1890-ті рр.) та їх спільну з Ф. Енгельсом працю “Маніфест комуністичної партії” (1902). Видала збірки віршів та поем: “На крилах пісень” (1893), “Думи та мрії” (1899), “Пісні про волю” (1905) та ін. Авторка поем “Роберт Брюс, король шотландський” (1894), “У катакомбах” (1905) та драматичних творів “Осінь казка” (1905), “На полі крові” (1909), “Лісова пісня” (1912).

Суспільно-політичні погляди викладені у працях: “Безпардонний “патріотизм” (1895), “Голос однієї російської ув'язненої” (1896), “Не так ті вороги, як добрії люди” (1897), “Державний лад” (1898, незакінчена).

Праця “Державний лад” подається за джерелом: Леся Українка. Державний лад [Текст] / Леся Українка // Леся Українка. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка ; [редкол.: Є. С. Шабліовський (голова), М. Д. Бернштейн, Н. О. Вишневська та ін.]. – К. : Видавництво «Наукова думка», 1975–1979. – Т. 8: Літературно-критичні та публіцистичні статті / [упоряд. та прим. М. Л. Гончарука ; ред. тому П. Й. Колесник]. – 1977. – С. 215–222.

“ДЕРЖАВНИЙ ЛАД”

<Передмова. Тема книжки. Що таке політичний стрій (пояснення слова «політичний»). Маємо говорити про готові форми, про здобуту вже іншими людьми волю, не дуже вдаючись в те, який би міг бути ще кращий лад на світі, і чи можна його осягти, і як власне це зробити. Про се прийшлося би багато говорити і ще більше сперечатись, а тут ми хочемо коротко і без сперечки розказати про те, які уже тепер де встановились у людей політичні звичаї, котрий же звичай краще, а котрий гірше, кожний читець нехай зважить сам. Наше діло тільки розказати. Говорячи про різні звичаї, ми будемо спогадувати про те, чи єсть вони в тих сторонах, де живуть.> Наші люди, такі, що говорять нашою мовою, живуть, як те всякий знає, більш усього в Росії, а менша частина їх живе в Австрії, в Галичині, і правляться вони законами тих держав і мусять коритись тому ладові, який у тих державах заведений, хоч і не знають добре, які ті закони і що то за лад <панує в їх рідній стороні >. Інші люди думають, що простому чоловікові того й знати не треба, що досить з нього, коли він буде слухати старших і вірити людям ученішим або просто багатшим та сильнішим від нього. Однак же і простого чоловіка тяжко карають, коли він вчинить що проти закону, а до того ж навіть в російських законах сказано, що ніхто не має права відмовлятися, ніби не знає закону. А звідки ж його знати простому чоловікові, що по вищих школах не бував і навіть прочитати законів тих не вміє, а хоч і прочитає, то навряд чи розбере, бо в Австрії вони писані по-німецьки, а в Росії по-російськи, та часом так круто, що не кожний і вчений одразу второпає. Слід би було, щоб люди тямущі написали хоч про найважливіші закони так, щоб кожний міг розібрати. В сій книжечці пишеться не про всі закони, а тільки про ті, що належать до державного ладу, бо про всі закони, які тільки єсть, було б дуже довго писати, в одну книжечку не зложив би! По інших сторонах то навіть підлітків по школах учать про те, який лад панує в їх

рідній стороні, які вони матимуть права і які обов'язки, коли дійдуть до літ. Там учать, що до громадських справ та до державних законів кожному чоловікові є діло, бо ніхто не повинен вповати тільки на начальство та на його розум, а й сам мусить знати, яке в нього є право і якого закону має слухати.

У нас діти того в школі не вчать, а з дорослих теж мало хто доходить, а хто хоче доходити та не має спромоги піти до вищої школи, то мусить читати сам по книжках. На нашій мові досі мало було написано про сі справи, та й те, що написано, не зведено до купи, тим-то думаємо, що і ся невеличка книжка, може, стане декому в пригоді, поки люди більше та краще понаписують.

Тут пишеться тільки про ті закони, що належать до державного ладу, або, як кажуть вчені люди, до політичного устрою. Політика — то слово грецьке і значить воно горожанство, бо колись було, та й тепер воно здебільшого так є, що в городах складались закони, а села мусили тільки слухати їх, отож усякий заведений по закону лад межи людьми через те звуть горожанським ладом або політичним строєм, хоч воно було б краще назвати громадським або державним ладом, бо не в тім сила, чи в городі, чи в селі видумано його перше, а в тім, що він вкоренився у великій громаді людей, що він стався законом для цілої держави. Думаючи так, ми і назвали оцю книжку «Державний лад».

Так от говориться тут про громадський лад, або політичний устрій, і не тільки тих держав, де живуть наші люди, але й чужих. Багато такого, чого в нас нема або тільки що починає заводитись, в чужих сторонах уже давно заведено, всі до нього звикли, а часом навіть воно вже їм обридло, і вони його скасували та завели собі інше.

Говорячи про чужі громадські порядки, ми все будемо одзначувати, чи похожі вони на наші, чи ні. Не будемо тільки говорити, чиї порядки кращі, а чиї гірші, бо то кожний може собі сам роздумати. Наше діло тільки розказати.

Державою зветься кожна така сторона, де над усіма людьми править один цар або один уряд. В одній державі може бути багато народів, як-от, наприклад, в Росії, де єсть і наші люди, і москалі, і поляки, й жиди, і багато інших, або як в Австрії, де теж, окрім нашого народу, є теж поляки, жиди, чехи, німці та інші. Часом один народ буває поділений межі двома державами, як, наприклад, наш, а польський, наприклад, поділений навіть межі трьома. Але єсть такі держави, де тільки один народ живе, от як в Італії. Тільки таких держав мало.

Держава може бути або підданою, або незалежною. Отак, наприклад, Болгарія має свого князя і свій уряд, але той князь і уряд мусять де в чому слухати турецького султана, залежать від нього, отже, значить, то держава залежна, піддана іншій державі. Знов же Росія — держава незалежна, бо російський уряд і цар не примушені нікого чужого слухати, мають свою волю у своїй державі і сами правлять нею, не питаючи сусідів.

Так само і народ може бути або незалежним, або підданим. Наприклад, італьянський народ незалежний (не весь, а більша частина його, менша ж частина і тепер піддана австрійському цісареві), бо над ним править не чужий король, а теж італьянець і всі старші чиновники (міністри і т. ін.) теж італьянці.

А наприклад, польський народ вже не можна назвати незалежним, бо він підданий російському цареві і урядові.

Коли яка держава незалежна, то то ще не значить, що у ній всі її народи вільні, бо вільність і незалежність то не все одно. От, наприклад, Росія, як ми вже сказали, се держава незалежна, але всі народи, що в ній живуть, залежать від російського царя, а до того ж не всі мають однакове право, наприклад, поляки мають менше права, ніж росіяни, жиди ще менше, ніж поляки, значить, ці народи, хоч живуть в незалежній державі, але сами не вільні. Знов же можуть бути народи піддані, але вільніші, ніж інші незалежні. Так, наприклад, до Росії належить країна Фінляндія, в ній нема окремого князя чи короля, вона піддана російському цареві, не має права сама починати з ким війни, але

закони вона собі має свої, не такі, як у всій Росії; фінляндський народ може сам собі закони писати і тільки здавати на розгляд цареві, цар, правда, може не ствердити якого там закону, але ж сам завести другого не може, а в Московщині може завести якого схоче, не питаючи своїх підданих. Отже, й виходить, що хоч московський народ незалежний ні від кого чужого, а фінляндський залежний, проте фінляндський народ вільніший від московського. Фінляндський народ має свої порядки, окремі від держави російської, а то зветься, що він має автономію. Автономія — слово грецьке і значить по-нашому власний закон, своє право.

Держава може бути тільки або незалежною, або автономною, а зовсім поневоленою не може бути, бо тоді вона вже перестане зватись державою, коли в ній не буде ніяких своїх законів і уряду. Так, наприклад, Польща колись була державою незалежною, потім залежною, але ще мала деяку автономію, а тепер уже зовсім не має автономії, то й не зветься ні царством, ні державою, а просто Привіслянський край, та й годі.[...]

Як уже сказано», мало єсть таких держав, де жив би тільки один народ, а ще менше таких, де б усі народи були автономними і рівними межи собою, а се походить від того, що мало де різні народи збирались в одну державу по власній волі і розуміючи, навіщо вони те роблять, а частіше було так, що один сильніший народ завойовував інших, слабших, та й накидав їм такі закони і такий державний лад, до якого він сам звик. Часом же слабші народи, бачивши, що сами не можуть відборонитись від ворогів, нібито своєю волею ішли у підданство до сильного сусіда, а вже він не завжди шанував їх автономію, надто коли вони не вміли за нею обстоювати. Через те ж і виходить, що держави раз у раз то більшають, то меншають, то й зовсім розпадаються, бо той, хто сьогодні сильний, завтра може ослабнути, хто сьогодні покірний, завтра може збунтуватись. Багато люди думали і писали про те, що може зробити державу міцною і не давати їй розпадатись. Інші думали, що коли

держава буде оточена навколо морями, високими горами та широкими ріками, то тоді їй найлегше буде встояти незалежною.

Проте були держави, мало не з усіх боків оділені морем від іншого світу, а проте вороги вмiли і з моря, і з-за гір дістатися до них і повоювати їх. Китайці колись обгородили всю свою державу довкола високим муром, але стiна та нічого не допомогла ні від ворогів, ні від бунтів; тепер той мур стоїть в руїнах, і ніхто не думає поправляти його. Інші знов думали, що коли б усі люди, що належать до одної віри, та належали б до одної держави, то се вже було б найміцніше. Тим-то колись папа римський вважав себе найстаршим від усіх католицьких королів і хотів, щоб його слухались у всіх політичних справах усі католики. Але з того повстала така страшенна колотнеча на світі, стільки було війн, що й списати трудно. Врешті, люди думали і тепер багато хто думає так, що найкраще буде, коли в одну державу збиратимуться люди, що говорять одною мовою або хоч і не зовсім однаковою, а на скількох похожих між собою і мають однакові звичаї, себто люди одного народу. Тільки ж і се не завжди добре вдається, перш усього через те, що не завжди люди, говорячи однаковою мовою, мають однакові звичаї і однакові бажання. Так, наприклад, трапилось колись в Англії, що одна частина англійців навернулася до іншої віри, подібної до нашої штунди (баптизму), а коли уряд і другі люди, що держались давнішої віри, почали мучити нововірців, то вони вибралися зовсім з Англії і поїхали геть аж за море, до Америки, куди в той час багато людей з різних країн зїздилося, шукаючи кращої долі. Перше ті англійські переселенці все-таки були залежними від Англії і підданими англійському королю, платили йому деякі податки і мусили помагати у війнах, але ж коли їх стало більше, вони забагатіли і стали міцніше, то вони зважили, що з англійського підданства користі їм ніякої нема, бо Англія нічого їм не дає, а тільки від них вимагає. Отже, вони об'явили, що хочуть бути окремою державою, а коли англійський король на те не згодився, то вони воювали з ним, аж поки мусив згодитись, і тепер вони живуть окремою від Англії державою,

хоч і досі говорять англійською мовою. На чому ж, коли так, може встояти держава, коли ні гори та моря, ні віра, ні спільна мова не можуть удержати людей вкупі, як тільки вони не схотять жити в згоді? От ми спогадаємо ще один приклад, а тоді й побачимо, як на се одповісти. Єсть на світі одна маленька держава Швейцарія, в ній зібралися люди з чотирьох різних народів — з французів, з німців, з італіянців і з романців; навколо Швейцарії, з усіх чотирьох сторін, лежать інші держави: Франція, Німеччина, Австрія та Італія, у сих чотирьох державах живуть такі ж люди, як і в Швейцарії, говорять такими самими мовами і віра в них така сама: католицька, лютеранська та кальвінська. Одного разу ті італіянці, що перше були піддані австрійському цісареві, а потім одбились від нього і заложили собі свою незалежну державу, запрошували швейцарських італіянців пристати до них у нову державу. Але ті не схотіли, кажучи, що вони вже давно живуть при швейцарській державі і знають, що в ній добрі порядки, що в ній єсть людям воля, а чи буде їм така воля в новій італіянській державі, вони не знають, але думають, що ні, бо в Швейцарії люди сами собою правляться, а в Італії править король та великі пани. Отак-то не схотіли швейцарські італіянці змінити волю на неволю; краще їм було жити в спілці з чужими людьми та при вільних правах, ніж іти у підданство до італіянського, хто б сказав свого, короля. І багато раз одбивались швейцарці від своїх сусідів, французів і німців, боронячи свою швейцарську волю, і таки оборонили її та й досі живуть незалежною і вільною державою. З сього прикладу ми бачимо, що найкраще стримати державу і вдержати добру згоду між людьми може воля і добрі порядки.

II

Але що ж то таке воля і які то добрі порядки? — може спитати інший. Що для одного добре, то для другого може здатись і злим. І справді, про се сперечок між людьми і вченими, і невченими було багато. Ми не будемо тут розказувати про ті сперечки, а скажемо тільки, яка думка вважається тепер

найслушнішою: воля — се право кожної людини робити все, що їй хочеться, аби тільки не робити шкоди іншим людям, себто не ламати їх прав. Тут же просимо завважити, що коли людина обороняє свою волю навіть збройною рукою, то сим вона, хоч неначе й робить шкоду іншим людям, охочим нищити чужу волю, але ж, роблячи се, не ламає нічийного права, а тільки обороняється від напасника. Адже кожний має право обороняти своє життя, свою родину від розбійників, так само кожний повинен би мати право обороняти свою волю від кожного, хто хоче її зламати. На таке право далеко не всі пристають, бо не всім вигодно приставати на нього: одні занадто покірні та плохі або занадто ліниві, щоб могли боротись за свою втрачену волю, інші ж знов так звикли неволити других людей, що вже й не потрапили б жити серед вільного люду, тим-то вони, часом щиро, часом нещиро, говорять, що ніби не всі люди здатні жити по волі, і що, як світ світом, були, єсть і будуть між людьми пани і піддані, та що так і повинно бути, а хто хоче змінити такий лад, той або дурень, або злочинець. Нехай же й правда, що не всі люди здатні жити по волі, але які ж то люди? Се або люди хворі душею, божевільні, тих запевне мусимо замикати в шпиталі і наглядати, щоб вони не вчинили якої біди собі чи іншим, бо вони, звісно, неприємні; або знов се люди, що не хочуть розуміти чужих прав та для своєї користі вбивають, грабують та мучать інших людей, або такі, що не вміють поважати чужої волі і хочуть робити все, що їм хочеться, не думаючи про те, чи є від того шкода іншим людям, дбаючи тільки про свої права, а чужі ламаючи без ваги, — такі люди злочинці, і від них треба оборонятись < судом, правом і законом, а коли суд, право і закон не оборонять, то хоч і власною силою >. Не здатні жити по волі ще діти і ті люди, що не тямлять своєї власної волі і не знають свого права — сі люди не дурні і не злочинці, а просто або ще недорослі, або мало учені, темні,— діти можуть вирости, темні просвітитись, і тоді не здатні до волі стануть здатними. Невже ж того, хто виховує дітей і просвіщає темних, можна назвати дурнем чи злочинцем?

Люди покірні і безсилі, хоч і тямущі, теж не здатні жити по волі, але се тільки в тих країнах, де за волю треба ще боротись, де вона не встановлена і не забезпечена законом. Отже, виходить, ніби для того, щоб уміти жити по волі, а не по сваволі, то треба учитись. Се так справді і єсть, хоч, може, се багато кому здається чудним. <Навіть ті люди, що з діда-прадіда звикли до вільних порядків, і ті все-таки вчаться по книжках і вчать своїх дітей по школах навіть тому, що вони сами бачать щодня у своїй країні, аби розуміти, нащо і до чого воно діється і чи так воно діється, як треба. Коли хто хоче жити вільно, але не свавільно, то мусить учитися і думати про те, що таке воля.>

Тут, у сій книжці, ми найбільш говоритимем про політичну волю, себто про ті права людські, що залежать від державного ладу. Про ту волю, що зветься економічною, себто таку, що залежить від багатства та бідності межі людьми, тут говоритиметься менше через те, що про се треба б написати другу книжку, бо в одній, та ще й маленькій, всього не зложиш. Проте треба пам'ятати, що економічна і політична воля дуже залежать одна від одної, і се ми не раз спогадаємо, як будемо говорити про порядки і закони різних держав. Як ми вже знаємо, не в усіх країнах однаковий державний лад, а через те і не скрізь люди мають однакові права, однакову політичну волю. Одні народи вибороли вже собі такі права, про які другі ще ледве думати сміють; оце ж ми зараз будемо говорити про таку політичну волю, якої досягли в наші часи найвільніші держави.

Найвільнішою державою можна назвати таку, де люди мають всі людські і громадські права, які тільки встановлені на світі.

Людські права — се ті, які належать кожній людині окремо, а громадські — ті, що стосуються до цілої громади людей. Запевне, і ті, і другі дуже тісно сплетені межі собою.

Євген Кирилович

МАРЧУК

(1941-2021)

Український державний діяч, 4-й Прем'єр-міністр України (керував урядом: 6.03.1995 (до 8.06.1995 – в. о.) – 27.05.1996), генерал армії України, кандидат юридичних наук, Народний депутат II та III скликань.

Народився 28 січня 1941 року в с. Долинівка Гайворонського району Одеської області (нині Кіровоградська область) у селянській родині. 1963 року закінчив філологічний факультет Кіровоградського педагогічного інституту за спеціальністю вчитель української мови і літератури та німецької мови.

З 1963 року працював у складі 1-го управління (зовнішня розвідка) Комітету державної безпеки УРСР. До середини 70-х років перебував на оперативних посадах за кордоном, у тому числі й Німеччині. Знав чотири іноземні мови (англійську, німецьку, іспанську та російську).

З кінця 70-тих років працював в Україні на посаді заступника керівника 5-го управління КДБ СРСР. Майже 4 роки очолював комісію по реабілітації жертв політичних репресій.

Станом на червень 1991 року – перший заступник керівника КДБ СРСР. Генерал армії України (звання присвоєно указом Президента України 23 березня 1994 року).

5 червня 1991 року на засіданні Верховної Ради УРСР був призначений міністром з питань оборони, національної безпеки і надзвичайних ситуацій УРСР.

За поданням Голови Верховної Ради України Леоніда Кравчука 6 листопада 1991 року Марчук був призначений Верховною Радою України першим Головою Служби безпеки України (1991–1994).

Указом Президента Кравчука (№ 348/94) від 1 липня 1994 року (між першим і другим туром президентських виборів) Марчука призначили віце-прем'єр-міністром в Уряді Віталія Масола.

А восени того ж року, 31 жовтня, Указом новообраного президента Леоніда Кучми (№ 647/94) Марчука призначено першим віце-прем'єр-міністром України – головою Координаційного комітету при Президентові України по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю. У зв'язку з тим, що прем'єр-міністр Масол подав у відставку з посади керівника уряду, президент Кучма указом від 3 березня 1995 року (№ 166/95) призначив Марчука виконувачем обов'язків прем'єр-міністра.

Під час підписання Конституційного договору між президентом і парламентом (08.06.1995. № 1к/95-ВР) указом президента Кучми (№ 433/95) перший віце-прем'єр-міністр Євген Марчук призначений прем'єр-міністром України.

На початку цих призначень, у “Народній газеті” вийшла замітка, підписана групою осіб, у якій ці особи висловили протест такому призначенню в самостійній Україні, зазначивши, що Євген Марчук здобув високу посаду генерала КДБ і переїхав з Полтави до Києва за те, що вони були передані до суду та ув'язнені з подачі Марчука. Ці особи в кав'ярні вели бесіди на тему незалежної України, а офіцер КДБ Марчук був відповідальний за їхнє прослуховування.

Згідно з тодішнім законодавством (1995 р.) Марчук, буди державним службовцем, мав право балотуватися до Верховної Ради. У грудні 1995 року на довиборах до Верховної Ради по Миргородському виборчому округу (№ 324) був обраний народним депутатом у першому турі. У парламенті був обраний до Комітету з питань оборони і державної безпеки, а у жовтні 1996 року очолив фракцію “Соціально-ринковий вибір».

Розбіжності у поглядах із президентом і його оточенням на подальший розвиток держави все більше давалися взнаки і Кучма своїм указом від 27 травня 1996 року (№ 378/96) звільнив Євгена Марчука “з посади прем'єр-міністра України у зв'язку з виконанням ним функцій і повноважень народного депутата України на постійній основі”. Пояснення Адміністрацією Президента Кучми такого рішення в публічному дискурсі набуло фольклорного виразу: “за створення власного політичного іміджу”.

У березні 1998 року на виборах до ВРУ, не вступаючи до партії СДПУ(о), увійшов під № 2 до її списку, очолюваного Леонідом Кравчуком (1991–1994). Ставши народним депутатом, обраний керівником фракції СДПУ(о) (квітень – грудень 1998), а згодом очолив Комітет з питань соціальної політики та праці (липень 1998 – лютий 2000). Через те, що СДПУ(о) ухвалила рішення підтримати Кучму на президентських виборах 1999 року, Марчук у грудні 1998 року склав із себе повноваження керівника фракції цієї партії в парламенті, а невдовзі взагалі вийшов з її складу і приєднався до депутатської групи “Незалежні”.

Брав участь у виборах президента України 1999 року, де у першому турі набрав 2 138 356 голосів (8,13 %), посівши 5 місце з 13 претендентів.

Указом президента Кучми від 10 листопада 1999 року (№ 1453/99) Марчук був призначений Секретарем Ради національної безпеки і оборони України.

З червня 2003 року до вересня 2004 року – Міністр оборони України. За час перебування на цій посаді брав участь у врегулюванні конфлікту щодо острова Тузла.

19 травня 2008 призначений радником (поза штатом) президента Ющенка.

10 грудня 2014 року очолив Міжнародний секретаріат з безпеки та цивільної співпраці між Україною та НАТО. За словами Валентина Наливайченка, Євген Марчук мав представляти й координувати всю діяльність міжнародної співпраці в питаннях безпеки у форматі Україна – НАТО, Україна – ЄС.

3 травня 2015 року – представник України у підгрупі з питань безпеки Тристоронньої контактної групи на Мінських переговорах щодо ОРДЛО.

З 21 листопада 2018 року розпорядженням Президента Порошенка уповноважений представляти Україну у Тристоронній контактній групі з мирного врегулювання Російсько-української війни в ОРДЛО замість Леоніда Кучми. Марчук здійснював цю діяльність на громадських засадах. Залишив посаду 19 травня 2019 року.

Помер 5 серпня 2021 року. Коронавірусна хвороба загострила захворювання, що спровокувало гостру серцево-легеневу недостатність. Був похований 7 серпня 2021 року на Байковому кладовищі.

Займався науковою діяльністю: захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою “Кримінологічна та кримінально-правова характеристика злочинних організацій”.

Протягом 1997 – 1999 рр. видав три збірки своїх виступів, інтерв’ю та статей, а в 2016 році у збірці “На шляху до НАТО” дослідив проблематику умов, можливостей і обов’язкових дій, що їх необхідно зробити українським державі і суспільству, щоб бути готовими увійти в коло країн, котрі з 1949 року вибудовують систему колективної безпеки.

Суспільно-політичні погляди викладені у працях: “П’ять років української трагедії” (1999), “Україна: нова парадигма поступу” (2001).

Праця “Україна: нова парадигма поступу” подається за джерелом: Марчук Є. К. Україна: нова парадигма поступу [Текст] : аналітичне дослідження / Є. К. Марчук. – К. : Аваллон, 2001. – С. 106–109, 173–181. – (Sociopolis).

“УКРАЇНА: НОВА ПАРАДИГМА ПОСТУПУ”

ЧАСТИНА II. РУХ НА ВИПЕРЕДЖЕННЯ: НОВА СТРАТЕГІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СОЦІОПОЛІС – МОДЕЛЬ МАЙБУТНЬОГО СУСПІЛЬСТВА

*Велич деяких справ полягає не стільки в розмірах,
скільки у їх своєчасності.*

Сенека

Виходячи з даних, наведених у частині першій, забезпечення високих (на рівні 7 – 9 % щороку) темпів приросту валового внутрішнього продукту або позитивного зовнішньоторговельного сальдо не повинно бути самодостатньою метою. Основна мета – підтримувати і спрямовувати розвиток таких елементів суспільства, які забезпечать побудову української соціально-економічної моделі за вимогами майбутнього. Ні технополіси, ні екополіси самі по собі не в змозі виконати таке завдання.

Логіка регіонального розвитку диктує необхідність появи якісно нових структур – так званих соціополісів.

У структурах випереджаючого розвитку нового типу необхідно досягти такого рівня розвитку продуктивних сил інформаційно-інтелектуального характеру, який створить можливість переходу до економічно суперефективного та соціалізованого суспільства нової ери людства.

Ідею соціополісу можна розглядати як органічне поєднання й розвиток на новому рівні ідей, закладених у вільних економічних зонах, альтернативних поселеннях, технополісах та екополісах.

Організація і розвиток соціополісів – це перехід від суспільства, заснованого на використанні природних ресурсів і матеріальному виробництві, до суспільства, заснованого на людських ресурсах та інформації.

Соціополіс – нова форма організації суспільства.

Під соціополісом слід розуміти нерозривно пов'язану з певною територією соціально-економічну структуру, яка: формує принципово нову, соціалізовану економіку; має особливий правовий статус; поєднує в собі економічні переваги вільної економічної зони інтелектуального типу з комплексною стратегією випереджаючого економічного, гуманітарного і соціального розвитку.

На підставі порівняльного аналізу управлінських стратегій можна зробити висновок, що державам-лідерам притаманний підхід до всієї країни як до конкурентоспроможного на світовій арені соціополісу.

З огляду на те, що реальні соціально-економічні умови України і розвинутих країн на сьогоднішній день докорінно відрізняються, можемо говорити лише про певні обмежені території застосування подібної стратегії в нашій державі.

Мета створення, суспільне завдання, структура, шляхи створення

Мета створення

Створення соціополісу у найбільш загальному плані має на меті моделювання майбутнього суспільства. У випадку досягнення очікуваних результатів новий тип соціально-економічного устрою може бути поширений на більш значні регіони, а в перспективі – і на державу в цілому. Соціополіс – це колыска майбутнього суспільства, концентратор його інтелектуального потенціалу, застосованого у процесі економічного розвитку на базі організації сучасної високоефективної індустрії високих технологій.

Саме в соціополісі можна створити швидкі та дієві механізми перетворення інтелектуального потенціалу нації в інтелектуальний капітал шляхом граничного стиснення в часі інноваційного ланцюга: стимулювання генерації нових ідей, трансферу їх до стадії технології, а технології – до продукту споживання.

Суспільне завдання

У соціополісах можлива комплексна реалізація низки завдань, а саме:

- забезпечення припливу капіталу в країну шляхом залучення зовнішніх інвестицій у спільні проекти та від експорту високотехнологічної продукції;
- створення робочих місць у найперспективніших високотехнологічних галузях;
- протидія процесові деградації інтелектуального потенціалу нації, а також «відтоку мізків» – явищу, що загрожує національній безпеці України;
- концентрація інтелектуального потенціалу країни на найбільш пріоритетних напрямках;
- стимулювання наукового розвитку (створення нових високоефективних наукових колективів, депозитаріїв інтелектуальної власності, забезпечення трансферу високих технологій у виробничу сферу);

- забезпечення розвитку особистості (зокрема відпрацювання у практичному плані найефективніших та випереджаючих технологій безперервної освіти в поєднанні з технологіями розвитку гармонійної особистості в цілому);
- сприяння суспільному розвитку (забезпечення формування найсучаснішого і розрахованого на перспективу суспільного устрою якісно нового типу на основі ідеї високої громадянської свідомості, самоврядування, громадянського суспільства, соціального партнерства).

Структура

Відповідно до поставлених завдань можна визначити в найбільш загальному вигляді структуру соціополісу.

Щоб називатися соціополісом, соціально-економічна структура, що базується на певній території, повинна мати обов'язкові складові, а саме:

- економічну основу (економічний стрижень соціополісу як самоокупного утворення);
- сектор гуманітарного розвитку;
- сектор запровадження випереджаючих технологій;
- сектор розвитку середовища існування;

Шляхи створення

На сьогодні реальними є три основні шляхи створення соціополісів:

- на базі вільних економічних зон (індустріальних чи фінансових) шляхом спрямування отриманих від їх діяльності коштів на випереджаючий розвиток гуманітарного, зокрема інтелектуального потенціалу мешканців цих зон (маючи на меті перетворення їх у структури пріоритетного розвитку інтелектуального типу);
- на базі потужних і перспективних освітніх або наукових закладів шляхом надання їм статусу вільної економічної зони при здійсненні

комерційної діяльності, пов'язаної з навчанням, створенням програмного забезпечення, створенням та комерційним використанням інформаційних технологій;

- на базі децентралізованих високоефективних творчих колективів, які працюють в Інтернет-просторі в галузі новітніх інформаційних технологій, з подальшим узгодженням їхньої діяльності з освітніми, науковими та соціальними програмами в межах певного територіального утворення з економічними пільгами.

Організаційне і законодавче забезпечення процесу створення соціополісів

Інтенсивний розвиток соціополісів має стимулюватися системою законодавчої та організаційної підтримки їхнього утворення і функціонування з боку держави на всіх рівнях влади. «Розділяй і володарюй» – мудре правило, але «об'єднуй і спрямовуй» – ще краще», – писав Й. Гете.

Соціополіс, що органічно поєднує в собі все краще, взяте з попередніх концепцій розвитку, – це, по суті, нова форма демократичної організації суспільства, в якій різко зростає роль місцевого самоврядування і соціального партнерства.

Соціополіс і бюрократія

Надзвичайно важливим питанням є визначення стосунків між системою державної влади та соціополісом як відносно незалежним утворенням, що має потенціал саморозвитку.

Найбільшою небезпекою тут є бюрократизація як процесу створення, так і функціонування соціополісів.

З цього приводу влучно висловився відомий український аналітик: «Цілком очевидно, що в умовах так званої адміністративної реформи «по-

українськи», коли спостерігається зростання бюрократичних та контрольних структур, навіть прийняття позитивного рішення про створення соціополісів спричинить наступне. Насамперед буде створено комітет у справах соціополісів. Потім розроблятиметься комплект підзаконних документів, необхідних для створення соціополісів. У перелік цього комплексу обов'язково увійде дозвільний список від:

- пожежної охорони (що заплановані нові розробки горіти не будуть, а структура соціополісу – пожежобезпечна);
- Мінекології (що соціополіси не забруднюватимуть навколишнє середовище);
- санепідемстанції (що заплановані структури не становитимуть небезпеки для здоров'я);
- ДАІ (про спеціальні правила пересування соціополісом);
- податкових органів (з необхідністю довести, навіщо усе це потрібно);
- Академії наук (про те, чи підтримує вона створення соціополісів);
- органів місцевої влади (чи потрібен їм цей соціополіс, і взагалі що це таке);
- тощо.

У кожній із цих і подібних їм структур створюватимуться відділи у справах соціополісів, звичайно ж, зі своїм фінансуванням у бюджеті. Справа ж важлива! Але й це ще не все. Неминуче постане питання заснування агентства з питань розробки критеріїв оцінки необхідності створення соціополісу. Будуть потрібні докази того, що він займатиметься пріоритетними проблемами (що потребуватиме створення комітету із сертифікації пріоритетних проблем).

Працівників у цих «дозвільних» структурах буде більше, ніж у соціополісах».

Хоча картина змальована у гротескному плані, небезпека такого розвитку подій цілком реальна. Запобігти цьому можливо, лише чітко

регламентувавши систему управління соціополісом і законодавчо визначивши відносини соціополісу з органами управління загальнодержавного, обласного та місцевого рівня.

Виходячи із загальносвітових тенденцій, можна припустити, що асоціативні структури майбутнього будуть намагатися мінімізувати число щаблів службової драбини і в міру можливості ліквідувати відмінності між начальниками і підлеглими. Стане менш чисельною керівна середня ланка, яка пише звіти і виконує іншу паперову бюрократичну роботу. Водночас збільшиться число працівників, що безпосередньо вирішують основні завдання соціуму. Делегування повноважень також дає змогу усунути багато проблем і підвищити продуктивність праці.

В соціополісі може бути швидко створений ефективний «електронний уряд» місцевого рівня. Одночасно його діяльність може бути модельним експериментом перед створенням такого уряду на рівні всієї країни.

Організаційний аспект

Нові технології змушують сучасний, все більш глобалізований світ шукати рішення, які б забезпечували розвиток нових корпоративних конструкцій. Нові співтовариства будуть створюватись і розвиватись на засадах все більшої демократії.

Щоб стати успішною структурою, соціополіси обов'язково зіткнуться з необхідністю постійно виробляти погоджену позицію, засновану на узгодженні інтересів його учасників. Така позиція зажадає від учасників соціополісів спільного погляду на майбутнє, передбачення тенденцій і готовності до профілактичних заходів для реагування на проблемні питання. Отже, повинен існувати дієвий механізм такого узгодження.

Випереджаючий розвиток неможливий без налагодження принципово нових відносин між корпоративними суб'єктами соціополісу: громадянами (як

безпосередньо, так і об'єднаних у громадські організації), економічними структурами і владою, включаючи усі владні інститути.

Керівництво соціополісом повинні здійснювати всі його учасники, а не тільки регіональна адміністрація чи навіть територіальна громада.

Соціополіс – це територіальна корпорація, у якій ставляться і вирішуються не тільки суто економічні, але й інші соціально значущі цілі. Тут сполучаються можливості спільного відпрацювання стратегії розвитку соціополісу та можливості кожного учасника мати вплив на формування та розподіл бюджету соціополісу, який по суті є прибутком такої корпорації.

Найбільш раціональною схемою управління соціополісом може бути така, коли усі суб'єкти, будучи акціонерами територіальної корпорації, перебувають у відносинах, що більше підпадають під визначення соціального партнерства.

Створення інфраструктури соціополісу означає заснування спеціальної організації (юридичної особи), відповідальної за зв'язок з Урядом, регіональною законодавчою і виконавчою владою, а також із фондами і недержавними структурами, що спеціалізуються на діяльності, пов'язаній з розвитком соціумів.

Керівна структура соціополісу повинна виконувати також функції, подібні до інвестиційних фондів.

Стимулювати ділову активність у соціополісі можна за рахунок продажу у приватні руки міської власності (землі, будинків і споруд), а також скасування деяких видів місцевого нормативного регулювання господарської діяльності. Не повинні обкладатися місцевими податками капіталовкладення, спрямовані на розвиток промисловості, торгівлі, соціальної інфраструктури, на розширення і реконструкцію житлового фонду для малозабезпечених.

Соціополіси могли б виступати гарантами вкладень капіталу, володіючи відповідно інтелектуальною і муніципальною власністю, випускаючи спеціальні облігації і позики. Прибутки від облігацій мають бути звільнені від

прибуткового податку і податку на фінансові активи в банках. Значна частина коштів від продажу цих облігацій може бути спрямована на будівництво інноваційних об'єктів.

Можуть використовуватися облігації і для залучення коштів на фінансування венчурних проектів.

Найважливішим завданням керівної структури соціополісу є збереження національної самобутності регіону.

Національна самобутність – це не тільки можливість максимальної реалізації етнокультурної складової людської особистості, а й істотний чинник економіки регіону. Адже такий соціальний феномен ХХ століття, як туризм розвиватиметься і в ХХІ столітті. А для туризму найпривабливішими об'єктами є саме регіони, що максимально зберегли свою самобутність.

При формуванні бюджету соціополісу слід враховувати такі джерела його поповнення:

1. Розмір мінімальної заробітної плати.

При укладанні угод з потенційними інвесторами слід завчасно обумовити розмір мінімальної заробітної плати для найманих працівників (від цього залежатимуть суми прибуткового податку, що спрямовується в бюджет соціополісу).

2. 100-відсоткове надходження з прибуткового податку найманих працівників, задіяних у реалізації інвестиційних проектів на території соціополісу.

У цьому аспекті дуже важливо, щоб максимальний обсяг послуг і робіт як у рамках реалізації інвестиційних проектів, так і діяльності соціополісу виконувався за рахунок місцевих трудових ресурсів, що, у свою чергу, дасть змогу зменшити безробіття, знизити соціальну напруженість у цілому.

3. Податок на землю, що залишався б у бюджеті соціополісу.

4. Плата за використання торгових знаків.

При реалізації інвестиційного проекту з виробництва тари, упаковки, штучної продукції можна передбачити плату (дуже незначну) суб'єктами економіки соціополісу за використання зареєстрованого логотипу. При обсягах такої продукції в мільйони штук надходження в бюджет соціополісу можуть сягати значних сум, але не вплинути на інвестиційну привабливість проектів для інвестора.

5. Укладення угод з національним перевізником на транспортування вантажів для забезпечення інвестиційних проектів.

6. Спільна участь з інвестором на підставі угоди в розробці, видобутку і реалізації місцевих природних ресурсів.

7. Прибутки від туризму.

Правовий аспект

Для реалізації концепції випереджаючого розвитку необхідно розробити пакет законодавчих ініціатив.

Ґрунтуючись на позитивному досвіді ряду країн, можна започаткувати такі законодавчі ініціативи:

1. Створити та прийняти закон України про інвестиційний, експортно-імпортний режими та діяльність соціополісів (які об'єднали б виробництво, освіту і науку) у галузі виробництва програмного забезпечення, Інтернет-технологій та інших інтелектуальномістких виробництв. Основними засадами цього закону мають стати такі положення:

– 100-відсоткова експортно-орієнтована схема, спрощена схема відкриття та реєстрація нових підприємств, у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом;

– звільнення від мита й податків усього імпортованого обладнання (комп'ютерної техніки, засобів зв'язку і телекомунікацій, тестового обладнання, інструментальних програмних засобів тощо) без зобов'язань обов'язкового зворотного експорту, однак без права продажу на митній

території України протягом нормативних строків, що обумовлюють фізичне і технологічне старіння таких засобів;

- звільнення від експортного мита і податків виробленої продукції та наданих послуг;

- звільнення новоутворених підприємств від корпоративних податків (податок на прибуток, комунальні, місцеві, спеціальні податки) на 5 – 10 років;

- дозвіл на реалізацію не більш як 25 % виробленої продукції на внутрішньому ринку (можливо, тільки за держзамовленням), що дасть змогу зробити значний крок у забезпеченні вітчизняної потреби в недорогих ліцензійних програмних продуктах та інших високотехнологічних товарах та послугах;

- забезпечення певних пільг за умови придбання засобів виробництва на внутрішньому ринку в частині компенсації ПДВ та звільнення від акцизу.

2. Гармонізувати діюче законодавство з метою спрощення в'їзних віз для працівників та представників іноземних компаній, що відкривають в Україні такі підприємства.

3. Забезпечити доповнення до закону України про інвестиції в частині додаткових гарантій інвестицій, що спрямовуються на розвиток інтелектуальномістких виробництв. Крім того, необхідно:

- здійснити податкову реформу, до того ж, засновану на принципово новій філософії, що враховує напрям світового розвитку;

- розробити проект закону про інновації як необхідну правову основу ефективної інноваційної системи, що дає іноваційне забезпечення інтелектуальному потенціалу;

- законодавчо забезпечити функціонування венчурного капіталу.

4. Прийняти закони:

- про державну політику України щодо розвитку і використання мережі Інтернет;

- про угоди, що укладаються за допомогою електронних засобів;

- про надання електронних фінансових послуг;
- про електронно-цифровий підпис; та ряд інших нормативних актів.

Інші заходи загальнодержавного рівня

Системні заходи можуть спрямовувати розвиток українського суспільства в цілому відповідно до вимог нового часу.

Система передбачає:

1. Надання освіти реального державного пріоритету.

Метою освіти є досягнення максимально можливого рівня гуманітарного потенціалу народу та розширення вікових меж його ефективного використання. При цьому необхідно забезпечити максимально широкий і рівний доступ усіх громадян до освіти та орієнтуватись на найперспективніші освітні технології. Негайно змінити ситуацію, коли тисячі здібних молодих людей не можуть вступити до вищих навчальних закладів з економічних причин.

Необхідно передбачати відповідне фінансування бізнес-інкубаторів і мережі навчальних центрів.

2. Створення умов для відтворення і випереджаючого розвитку науки.

Завдання держави – забезпечити пряме фінансування фундаментальної науки і через піднесення національного виробництва створити умови для розвитку прикладної науки безпосередньо в галузях та на підприємствах.

3. Орієнтація на молодь.

Тільки всебічно підтримавши молодь, можна сподіватись на утвердження сучасних ознак суспільного прогресу і гідне майбутнє України. Тільки молодь, зайнявши «диспетчерські пункти» у державі, відкриє для всіх нас шанс відновити той плідний, творчий, підприємницький дух, що має здатність облагороджувати все навколо себе.

4. Пошук і практична підтримка феноменів національного інтелекту.

Практично в кожній віковій категорії є особистості, що відрізняються незвичайними здібностями. Виявлення цих людей і створення умов для реалізації їхніх творчих можливостей дає такий потужний соціальний та економічний ефект, що подібний вид діяльності можна розглядати як одну з найприбутковіших галузей інвестиційної діяльності.

5. Всебічне сприяння інформатизації всіх видів діяльності.

Орієнтація державних керівників усіх рівнів на сприяння забезпеченню організацій та громадян комп'ютерами, розвитку мережі Інтернет та систем зв'язку, створення електронних баз даних та спрощення доступу до них.

6. Спрощення процедури реєстрації інтелектуальної власності та забезпечення її ефективного державного захисту.

Ліквідація дуже поширеної практики незаконного використання чужої інтелектуальної власності. Це не тільки суперечить міжнародним зобов'язанням України, а й робить практично неможливим комерційне використання плодів національного інтелекту в середині країни.

7. Забезпечення постійно зростаючих темпів інноваційного процесу. Сприяння запровадженню у виробництво вже виконаних високоефективних вітчизняних розробок.

У кожній галузі виробництва таких розробок напрацьовано чимало. За експертними оцінками, цей ресурс оцінюється в мільярди доларів.

8. Збереження унікальних високотехнологічних виробництв, допомагаючи їм пристосуватися до нових умов.

Нагальна проблема – «реанімація» унікальних виробництв, які є в кожному регіоні, що забезпечить розвиток внутрішнього ринку на високотехнологічній базі і дасть змогу Україні зайняти своє місце на ринках Європи і світу. Таким чином, можна швидко повернути найкращі інженерні й робітничі кадри до виробництва.

9. Організаційна підтримка державою найперспективніших видів діяльності.

При плануванні та здійсненні інноваційної діяльності орієнтуватися на найперспективніші види діяльності і технології, визначені на основі аналітичних досліджень.

10. Сприяння консолідації науково-технічної інтелігенції, підтримка її громадянської активності.

Сьогодні, коли інтелігенція за своїм потенціалом – домінуюча сила, політична роль її надзвичайно важлива. У сучасних державах від позиції інтелігенції та її окремих груп великою мірою залежить політичний та економічний розвиток суспільства, якісний склад влади, динаміка науково-технічного та соціального прогресу.

***

У випадку реалізації подібної стратегії самоорганізоване суспільство та держава беруть під свій патронат національний інтелект і гуманітарний розвиток на всіх рівнях.

